

PALEOLITICUL DIN SECTORUL SUBCARPATIC AL BISTRIȚEI ÎN LUMINA CERCETĂRIILOR DE LA LESPEZI — BĂCĂU

de M. BITIRI-CIORTESCU, V. CĂPITANU, M. CARCIUMARU

Cercetările arheologice desfășurate în zona lacului de acumulare al Hidrocentralei de la Bicaz, în perioada 1955—1958, au avut drept rezultat descoperirea unei surprinzătoare concentrări de așezări paleolitice de terasă în zona montană a Bistriței (Bazinul Ceahlău), pe malul drept al râului, între Bistricioara și Hangu în special ¹.

Necunoscute anterior pe Valea Bistriței, vestigiile paleolitice s-au impus prin vechimea și noutatea problematicii lor, faptul atrăgând atenția specialiștilor și chiar a lucrătorilor localnici pe șantierul arheologic.

Așa se face că descoperirile paleolitice s-au extins treptat și au pătruns în sectorul subcarpatic al Bistriței, sector care, prin natura lui, a imprimat văii anume caracteristici ce aveau să influențeze modul de viață al comunităților paleolitice ca și poziția stratigrafică a materialelor arheologice.

În cadrul unor preocupări speciale privind geomorfologia Văii Bistriței, I. Donisă, face o succintă caracterizare a acestui sector și subliniază că „...între Piatra Neamț și Racova, valea atinge cea mai mare lărgime, terasele capătă cea mai mare extindere, în special cele medii și inferioare. Terasale inferioare vădesc un pronunțat caracter de terase piemontane, fiind modelate numai în prundișuri și micșorându-și altitudinea relativă trec la nivelul luncii spre aval. Procesele de versant sînt deosebit de active pe seama marelui miocene, care favorizează intense alunecări de teren, precum și o eroziune puternică. Terasale, mai ales cele de luncă, sînt parazitare de puternice conuri de dejecție și glacisuri. Despletirea albiei capătă aici cea mai mare amploare. Faciesul mobil în care este sculptată valea a permis distrugerea accentuată a teraselor înalte“ ². Reținînd astfel specificul zonei vom înțelege mai ușor problemele ce le ridică poziția și caracterul vestigiilor paleolitice.

Primele indicii asupra paleoliticului în sectorul subcarpatic al Bistriței au apărut la Buda încă în 1952, dar cercetarea propriu-zisă a așe-

1 C. S. Nicolăescu-Plopșor, Al. Păunescu, Fl. Mogoșanu, Dacia, N. S., X, 19i6, p. 5—116.

2 I. Donisă, Geomorfologia Văii Bistriței, Buc., p. 259—260.

zării a început abia în 1958, când paleoliticul pe Valea Bistriței devenise o realitate³. În 1962, cu prilejul ultimelor cercetări întreprinse de noi la Buda, s-a descoperit așezarea de la Lespezi. Faptul îl datorăm lucrătorilor localnici, care, familiarizați cu caracterul materialelor paleolitice la Buda, le-au sesizat prezența în lutăria din satul vecin⁴. Alți localnici au semnalat, în 1963, descoperirea unor așchii de cremene în zona „Poiana Cireșului”, la Piatra Neamț⁵. În anul 1964, în timpul lucrărilor de fundare a stației de benzină din Bicaz, s-a descoperit o așezare paleolitică în chiar centrul orașului, prima în aval de confluența riului cu același nume, cu Bistrița⁶. Alte informații privind descoperirea unor unelte de piatră cioplită ne-au parvenit din partea specialiștilor în domeniul cercetărilor geologice în zona montană a Bicazului. Verificările în teren au devenit posibile în anul 1965, când am întreprins săpături și sondaje la Bicaz-Chei, Bardos, lucrări ce au dus la descoperirea celei de a doua așezări swideriene în Carpații Orientali⁷. O serie de cercetări de suprafață și sondaje de verificare a unor informații primite pe parcurs au avut drept rezultat descoperirea mai multor puncte — locul unor așezări paleolitice distruse — în care s-au păstrat piese izolate sau în număr redus⁸.

Fără a minimaliza importanța ce o prezintă fiecare descoperire (punct) în parte, subliniem interesul deosebit pentru așezările de la Lespezi, Buda și Bicaz în primul rând. Toate trei prezintă straturi de cultură bine individualizate, material litic numeros și variat, vetre de foc adesea organizate. Primele două — au oferit și un bogat material faunistic, care i-a prilejuit Alexandrei Balomey considerații și concluzii deosebite privind ecologia umană și caracterul așezărilor paleolitice la sfârșitul pleistocenului superior⁹.

În tot cursul ei, Bistrița străbate zone structurale total diferite. Tăind în diagonală Carpații Orientali și subcarpații acestora, pătrunde în Podișul Moldovei, dar rămâne în mediu montan-submontan în proporție de aproape 90 %. Faptul se constituie ca o caracteristică de prim ordin a văii Bistriței, din care decurg o serie de condiții ce au favorizat dezvoltarea unei vegetații specifice și viețuirea ierbivorelor mari — ren, cal, hovide (zimbru și bour) și a altor animale — vinatul prețios pentru comunitățile paleolitice.

În baza documentației de care dispunem în prezent constatăm că limita nordică a descoperirilor paleolitice pe Valea Bistriței o constituie riul Bistricioara și așezarea cu același nume, iar cea sudică, așezarea de

3 C. S. Nicolăescu-Plopșor, V. Căpitanu, C. Buzdugan, V. Ursache, *Materiale VII*, 1961, p. 21—25, V. Căpitanu, C. Buzdugan și V. Ursachi, *Materiale*, VI, II, 1962, p. 141-144.

4 M. Bitiri, SCIV, XIV, 1963, 1, p. 135-138; M. Bitiri și V. Căpitanu, *Carpica*, 1972, p. 39—68.

5 V. Căpitanu, *Carpica*, 2, 1969, p. 7-11.

6 M. Drăgotescu, *Carpica*, 1, 1968, p. 17-25.

7 M. Bitiri, V. Căpitanu, SCIV, 18, 1967, 1, p. 63-70.

8 V. Căpitanu, *Carpica*, 1, 1968, p. 13—16; idem, *Carpica*, 2, 1969, p. 11-13.

9 Al. Bolomey, *Carpica*, 20.

la Lespezi. Poziția geografică a ultimei așezări a și determinat probabil caracterul sezonier al celor șase niveluri de locuire, specific ce-l îmbracă măcar în parte și celelalte așezări paleolitice din sectorul subcarpatic al Bistriței.

AȘEZAREA DE LA LESPEZI

Așezarea paleolică de la Lespezi se află pe malul drept al Bistriței, între localitățile Buda și Lespezi, la circa 500 m sud-est de podul ce leagă șoseaua asfaltată peste riu și 5 km în aval de Buhuși (fig. 1).

Zona se situează la contactul sectorului subcarpatic al Bistriței cu cel de podiș, îmbrăcînd mai mult caracteristicile primei subunități.

Locul așezării l-a constituit un pînten terasiform (promontoriu sau deluviu de alunecare) format din depozite masive de luturi, situat la piciorul unui deal ce face parte din lanțul Dragova, Blăgești, Șipote, Buda, Lespezi, Gîrlenii de Sus, Pălădești. Promontoriul nostru este situat la periferia acestor versanți, constituind un bun loc de observație asupra văii Bistriței. În spate se desfășoară dealurile împădurite și brăzdate de numeroase rișe torențiale, toate alcătuiind elemente necesare dezvoltării unei economii vîntorești specifice comunităților paleolitice.

STRATIGRAFIA AȘEZĂRII

Între așezările paleolitice descoperite pe Valea Bistriței, cea de la Lespezi a ridicat probleme deosebite de ordin stratigrafic și cronologic și aceasta datorită tendinței din anii '60 de a fi încadrată în W₂, alături de cele de la Ceahlău și Buda¹⁰. Faptul nu părea a fi justificat de materialul arheologic în general și nici de caracterul straturilor de cultură, ceea ce a impus investigații suplimentare.

S-au încercat mai întîi analize polinice asupra sedimentului, dar acestea n-au dat rezultate, polenul fiind păstrat în cantități infime și în condiții de degradare aproape totală. În continuare s-a procedat la strîngerea unor probe de cărbuni din vetrele de foc mai consistente pe baza cărora Laboratorul din Berlin ne-a oferit date absolute pentru nivelurile II, III și V. Potrivit acestor date apare o contradicție între vîrsta nivelului III (Bln 806 : 16160 ± 300) și cea a nivelului V (Bln 808 : 16070 ± 350), cea de sus fiind mai mare decît cea de jos, fapt pentru care veridicitatea lor a fost pusă la îndoială¹¹. În aprecierea lor însă trebuie avută în vedere situația depozitului de la Lespezi, în care s-au observat crăpături și scufundări parțiale a unor întregi pachete de straturi pe adîncimi de 0,30 și 1 m¹². În aceste condiții putem aprecia că ambele date

10 C. S. Nicolăescu-Plopșor, Al. Păunescu, Fl. Mogoșanu, op. cit., nota 1.

11 Al. Păunescu, SCIVA, 35, 1984, 3, p. 237.

12 M. Bitiri, V. Căpitanu, op. cit., nota 4, p. 43-44.

indică vârsta aceleiași nivel III, proba 808 provenind probabil dintr-o vatră coborită astfel la adâncime mai mare în cadrul unei alunecări de sediment ce n-a putut fi observată în limitele depozitului D, care este așa de masiv și unitar.

Cu aceste precizări încercăm unele estimări geocronologice plecând de la stratigrafia depozitului, precum și de la cele câteva date C 14 existente.

Coloana stratigrafică prezintă următoarea succesiune (fig. 2)

A — orizontul A al solului actual, brun-cenușiu cu structură ușor glomerulară ;

B — lut fin nisipos, cenușiu-gălbui ;

C — lut argilos gălbui-roșcat cu structură neomogenă în desprinderi prismatice a — mai mari ; b — mai compact ; d — lut loessoid ușor nisipos ; a — gălbui-albicios cu pigmenți și concrețiuni de calcar ; b — gălbui închis cu puține concrețiuni de calcar ; c — galben-murdar cu pietricele rulate.

Orizontul A al solului actual pare a reprezenta holocenul, în timp ce stratul subiacent, constituit din lut fin nisipos, cenușiu-gălbui, nu este exclus să fie depus în ultimul stadiu Dryas, deci să fie contemporan părții finale a tardiglaciului, când se face trecerea de la Pleistocen la Holocen.

Tot în tardiglaciul este depus probabil și stratul C — format din lut argilos, gălbui-roșcat, cu structură neomogenă în desprinderi prismatice. Partea superioară a acestui strat s-ar putea să fie sincronă oscilației climatice Erbiceni B (Alleröd), iar orizontul subiacent cu desprinderi compacte să se fi sedimentat în oscilația climatică Erbiceni A (= Bölling).

Lutul loessoid, gălbui-albicios cu pigmenți și concrețiuni de calcar (D-a) nu este exclus să reprezinte un orizont inferior (eventual un orizont C) al unui sol ce s-a format într-o etapă de ameliorare climatică ceva mai profundă. Această perioadă de încălzire ar putea să fie oscilația climatică Românești (Lascaux), având în vedere și data de C14 din prima jumătate a acestui strat, care indică vârsta de 15670 ± 320 î.e.n. Datarea absolută se înscrie în limitele de desfășurare ale oscilației climatice Lascaux cu care a fost paralelizată oscilația Românești, evidențiată pe teritoriul țării noastre.

Aceasta presupune că orizonturile pedologice superioare ale solului sincron oscilației climatice Românești au fost remaniate, ele lipsind din structura actuală a depozitului. De altfel, procesele de remaniere respective au afectat și stratul care trebuia să constituie etapa rece dintre oscilația climatică Românești și Erbiceni. Se poate că aceste evenimente să fi avut loc tocmai în perioada de tranziție de la epoca rece la cea de ameliorare climatică ce a premers oscilația climatică Erbiceni, când de fapt au fost frecvente astfel de procese, după cum s-a constatat în alte regiuni ale țării ¹¹.

¹¹ 13 M. Cărciumaru, Dacia, N. S., XXIX, 1985, p. 7-34.

Lutul loessoid ușor nisipos, gălbui închis cu puține concrețiuni de calcar (D-b) este depus într-o etapă rece, în timpul căreia era favorizată depunerea loessului. Vânturile puternice favorizau chiar un conținut grosier, nisipos, al depozitului sedimentat acum. Apartenența acestui strat la o etapă rece, stadială, este confirmată de datarea C14 — 16160 ± 300 i.e.n., care ar plasa acest orizont în faza rece care desparte oscilația climatică Herculană II și Românești. Conform sincronizărilor propuse, aceste oscilații sînt sinonime în Europa de vest cu oscilația climatică Laugerie și respectiv Lascaux. Etapa rece care le desparte s-a desfășurat între 16800 și 16000 i.e.n., incluzînd deci în această etapă și data menționată din aşezarea de la Lespezi.

Depozitul din partea inferioară a profilului (D-c) se caracterizează printr-o culoare mai închisă, adesea cu dungi cenușii, cu aspect fin-milos. Nu lipsesc nici concrețiunile manganice, semn al unei umidități ceva mai crescute.

Cu totul ipotetic, considerăm că această secvență din baza profilului de la Lespezi ar putea fi contemporană oscilației climatice Herculană II.

Paralelizarea oscilației climatice Herculană II, cu interstadiul Laugerie, implică desfășurarea sa între circa 18000 și 16800 i.e.n.

Întrucît datarea C14 din partea superioară a acestui strat indică doar vîrsta de 16070 ± 350 i.e.n., considerăm că ea poate fi cu cîteva sute de ani sub vîrsta reală a secvenței respective; sau constituie un argument în plus în favoarea ipotezei potrivit căreia vatra provine dintr-un nivel de mai sus.

Stratigrafia depozitului de la Buda — Dealul Viilor, așa cum a fost descrisă în lucrările de specialitate, este destul de asemănătoare celorlalte stațiuni paleolitice de pe valea Bistriței, din Bazinul Ceahlău.

Ca și la Ceahlău — Dîrțu sau Bistricioara — Lutărie, de exemplu, există următoarea succesiune de straturi de la suprafață spre adîncime : orizont al solului actual ; strat gălbui prăfos ; depozit brun-roșcat cu crăpături prismatice ; sediment galben-roșcat de sedimentare ritmică ; depozit cu aspect pseudo-micelian, din ce în ce mai calcaros spre bază.

Prin analogie cu stațiunile paleolitice din Bazinul Ceahlău, care beneficiază de analize polinice, iar în ultima vreme de numeroase datări C14, deci de un sistem geocronologic relevant, am putea presupune și eventual propune următoarea încadrare a straturilor de la Buda în schema paleoclimatică a ultimei părți a pleistocenului superior din țara noastră : stratul galben prăfos (1) — tardiglaciari ; depozitul brun-roșcat (2) = stadiu glaciari ; orizontul galben-roșcat de sedimentare ritmică — probabil cu numeroase procese de remaniere (3) — eventual cu oscilațiile climatice Românești și Herculană II ; partea superioară a depozitului pseudo-micelian (de deasupra concentrării masive de oase (4) = oscilația climatică Herculană I ; orizontul cu depuneri de oase (5) = perioada rece care urmează oscilației climatice Ohaba B ; depozitul din partea inferioară (6) = Complexul interstadial Ohaba.

Din punct de vedere geocronologic, în urma paralelizărilor care s-au făcut în lipsa unor date directe, rezultă că gravetianul de la Lespezi și Buda se înscrie în limitele cronologice cunoscute în celelalte așezări paleolitice din țara noastră, fiind în general posterioare Complexului interstadial Ohaba, apreciere valabilă și pentru așezările de la Bicaz și Piatra Neamț. Pentru aceste ultime două așezări corelările directe sînt mult mai dificile datorită specificului local, remanierilor naturale și intervenției omului.

SĂPĂTURILE ȘI DOCUMENTAȚIA ARHEOLOGICĂ NIVELURILE DE LOCUIRE

În momentul descoperirii ei, așezarea paleolitică de la Lespezi era distrusă în mare parte. De-a lungul timpului suprafața promontoriului a fost afectată, de la nord la sud, de lucrările unei cărămidării și de lutăria satului, apoi de exploatarea mecanică intensivă a lutului pentru lucrările hidrotehnice locale de pe Bistrița. Așa se face că la sosirea noastră se mai păstra, nederanjat, capătul sudic al promontoriului, pe o lungime de 35 m, trunchiat de o ripă torențiată adînc, ce-l făcea mai greu accesibil.

Săpăturile arheologice; desfășurate în perioada 1962—1969, au constatat din șase secțiuni succesive amplasate către botul promontoriului și două taluzări în malurile abrupte ale lutăriei, în suprafață totală de 837 m.p. (fig. 3). Secțiunile, lungi de 8 pînă la 28 m și late de 3 pînă la 10 m, au fost împărțite în carouri de cîte 1 m.p., iar materialele descoperite au fost ridicate pe niveluri.

Cu excepția nivelului I (superior) stabilit în partea superioară a coloanei stratigrafice (depozitul B) pe baza descoperirii unor piese litice sporadice, răspîndite pe întreaga suprafață săpată, toate celelalte niveluri (II—VI) se concentrează în depozitul D, între circa 1,50—6,30 m adîncime. Materialele descoperite constau din piese litice, faunistice și vetre de foc, ultimele constituind baza separării nivelurilor II—VI. În situația în care s-au descoperit vetre suprapuse, distanța pe verticală între ele atingea 20—30 cm., strat care nu era complet steril.

În condițiile în care sedimentele lutoase ale promontoriului au fost răscolite sau dislocate, nu se pot aduce precizări cu privire la întinderea așezării și nici nu se pot întocmi statistici valabile din care să reiasă ponderea reală a categoriilor de materie primă sau a tipurilor de unelte. Evidența expusă în tabelele 1 și 2, are darul să ușureze înțelegerea specificului și unității culturii în cele șase niveluri de locuire.

NIVELUL VI

Între circa 5 și 6,30 m adîncime, în orizontul D-c, au apărut cîteva pete de arsură (pămînt ars superficial la roșu) și un număr de 504 piese de gresie, silex și alte roci și puține resturi faunistice ce fac dovada primului popas al unei comunități paleolitice pe promontoriul de la Lespezi.

Petele de arsură reprezintă urmele unor vetre de foc de suprafață, complet spălate. În preajma vetrelor, ca și în spațiile dintre ele, pe orizontală și pe verticală, erau dispuse inegal unelte de piatră cioplită și deseuri de prelucrare (spărturi și așchii de toate categoriile), oase sparte. Doar într-un singur caz, în jurul unei vetre din S V, s-au păstrat mai mult piese litice (nuclee masive, așchii de decorticare, așchii de cioplire, lame) de gresie în primul rind. În rest, piesele sînt împrăștiate, dînd impresia că au fost purtate de apă și amestecate într-un strat loessoid gros de peste un metru.

De remarcat în primul rind faptul că cele mai multe piese sînt cioplite din roci carpatice, provenite din prundișurile locale și constau, în ordinea frecvenței lor, din gresie silicioasă, menilit, silex de Prut și sîst negru (tabelul 1). Cele mai numeroase sînt piesele de gresie silicioasă, care constau din bulgări masivi de prund ciopliți parțial, fără a se fi ajuns la realizarea unor nuclee tipice, lame simple, lame retușate, burine, gratoare și alte tipuri izolate de piese (tabelul 2).

Între bolovănașii naturali ciopliți sumar se remarcă 12 cioplitoare — toporașe — cu partea activă ascuțită prin așchieri uni și bifaciale, ele constituind unelte pentru tăiat și spart. Alte piese masive sînt cioplite pe așchii nucleare, toate cu marginile tăioase, adesea știrbite în timpul folosirii, ambele categorii de piese putînd fi utilizate pentru defrișatul locului pentru așezare.

Între uneltele cu dimensiuni medii și mici se fac remarcate burinele, categoria cea mai numeroasă (8 exemplare de colț pe spărtură, diedre și unul multiplu), urmate de lame și lamele retușate abrupt, lame retușate mărunt și lame trunchiate (fig 4/1—10), cioplite din silex de Prut.

În întregul lui, materialul din nivelul inferior de locuire (VI) de la Lespezi, dă impresia că a rămas în urma unui popas vînătoresc de scurtă durată. Pe locul așezării s-au cioplit unelte masive de gresie-rocă locală, ușor accesibilă. Uneltele de silex au fost aduse în stare finită, dacă avem în vedere lipsa nucleelor și a așchiilor de cioplire din această rocă. Petele de arsură (vetrele) subțiri, materialul puțin numeros amestecat într-un strat masiv de luturi dovedesc că așezarea a fost părăsită în scurt timp, în condiții de umiditate deosebită, care a depus material lutos masiv și a îngropat resturile arheologice.

Locul însă a fost reținut, poziția lângă apa Bistriței, pădurea și adăpostul dealurilor, vînatul și posibilitatea pescuitului au constituit tot atîtea motive ca grupul să revină probabil în anotimpuri mai prielnice, dovada constituind-o nivelurile de locuire identificate mai sus.

Nivelul V

Situat în depozitul luto-nisipos al orizontului D, nivelul V ocupă partea superioară a suborizontului C, pe o grosime de circa 0,70 m, cuprins între circa 4,50 și 3,80 m adîncime.

Ca și în nivelul VI, aici s-au descoperit mai multe pete de pământ ars la roșu — vetre simple — spălate în majoritate. Într-un singur caz s-a descoperit o vatră ușor adincită, în cavitatea căreia s-au păstrat căr-buni și cenușă de unde s-au luat și probe pentru analize C14.

Inventarul litic este mult mai numeros, acesta ridicându-se la 1752 exemplare, cioplite din gresie, menilit, silex și șist negru.

Se păstrează deci aceleași categorii de rocă, după cum și proporțiile lor, gresia continuând să rămână pe primul loc (tabelul 1). De remarcat și aici însă faptul că deși numeroase, între piesele de gresie sînt puține unelte propriu-zise, acestea reducîndu-se la cîteva lame mărunte retușate abrupt, 2 burine și 2 gratoare, lame simple și un racloar. În același timp atrage atenția diversitatea așchiilor nucleare și a nucleelor, așchiile de cioprire de toate categoriile, ce dovedesc cioprirea intensă, pe loc, a acestei roci.

Subliniem că cele mai multe dintre aceste piese erau concentrate în complexe restrînse — mici ateliere. Numărul mare al pieselor de gresie ca și dimensiunile lor, ne-au făcut inițial să credem că straturile de jos (V—VI) sînt mai vechi, bănuind aici prezența unui aurignacian. Analiza ulterioară a întregului inventar a dovedit însă caracterul special al utilajului de gresie.

Marea majoritate a uneltelor, într-o gamă variată de tipuri, sînt cioplite din silex și menilit (tabelul 2) și constau din lame retușate marginal mărunț și abrupt, apar lamele cu scobituri laterale, lame trunchiate, unelte combinate, diverse tipuri de burine (diedre, pe trunchiere retușată, de colț pe spărtură, multiple) și gratoare simple (fig. 5/1—17).

Alături de diversificarea tipurilor de unelte se face remarcată și lărgirea gamei rocilor folosite ca materie primă. Subliniem în acest sens apariția pentru prima oară pe Valea Bistriței a unor roci silicioase apreciate de Adrian Murariu ca sedimentare de platformă — silexuri alburii, gălbui și cenușii și, roci vulcanice — jasp roșu și galben, opaluri hidrotermale — cenușii, roșcate și gălbui. Asupra problemei acestor roci vom reveni, prezența lor implică unele legături cu zona intracarpatică (Oaș — Maramureș). Nivelul V din așezarea de la Lespezi este primul care pune problema unei game largi de materii prime de proveniență vulcanică. Odată cu aceasta se ridică și problema aprovizionării cu materie primă, legăturile și direcțiile de mișcare ale comunităților de vînători paleolitici.

Materialul litic din nivelul V este numeros, prelucrarea pietrei s-a făcut pe locul așezării, unde s-au cioplit roci locale, între care gresia și menilitul în special. S-au adus ceva silex de Prut și alte silexuri de platformă și vulcanice, care merită un studiu special. Alături de piesele cioplite au mai apărut 3 lespezi naturale de gresie, una dintre ele avînd, se pare, marginile ușor tocite (fig. 6/4—5).

Nivelul IV

Cel de al patrulea nivel de locuire din aşezarea paleolitică de la Lespezi, a fost identificat pe baza vetrelor de foc descoperite între circa 3,70 şi 3,20 m adâncime, ceea ce corespunde părţii inferioare a depozitului luto-nisipos gălbui D-b.

Nivelul IV este primul în care au apărut vetre puternice, bine delimitate. Cele mai multe sînt de suprafaţă, apărute sub forma unor pete de pămînt ars la roşu în strat gros de 8 pînă la 20 cm. Distanţa dintre vetre este inegală, aceasta variînd între 3, 5 şi 7 m. De reţinut faptul că pe unele dintre aceste vetre şi în preajma lor s-au păstrat deşeurile de ardere — cenuşă şi cărbuni — situaţie ce caracterizează acest strat şi se constituie ca o dovadă că materialul n-a fost amestecat.

În acest sens este de menţionat o vatră descoperită în S II care, pe lîngă resturile de ardere păstra în preajmă un complex de cioplire format din trei bolovănaşi de gresie şi peste 130 de lame şi aşchii din aceeaşi rocă, situaţie ce se repetă şi în cazul altor 3 astfel de vetre.

În afara vetrelor de suprafaţă în nivelul IV apar mai multe vetre alveolate, bine individualizate, a căror cavitate era umplută cu cenuşă şi cărbuni de os şi de lemn, deşeuri de cioplire a pietrei şi chiar unelte, resturi faunistice, materiale care se răspîndesc în jurul vetrelor pe suprafeţe de 2 pînă la 5 m.p. Vatra cea mai bine păstrată a fost descoperită în carourile FG 2—3 din secţiunea III. Vatra are forma circulară, cu diametrul de 0,80 m şi adîncimea de 0,18 m. Cavitatea ei a fost umplută cu cenuşă şi cărbuni mărunţi de lemn şi de os, înşesaţi de diverse obiecte de piatră cioplită (fig. 7). Aceeaşi masă de material era concentrată pe marginea cavităţii vetrei într-o bandă lată de circa 0,50 m, formată probabil în urma tragerii spre exterior a resturilor de ardere. În partea de sud-est a vetrei s-a descoperit un complex de oase sparte, care se întindea pe o suprafaţă de circa 5 m.p. Între acestea s-au identificat mai mulţi dinţi de animale, trei maxilare în stare fragmentară, numeroase oase sparte în amestec cu obiecte de piatră cioplită. În plus, în mijlocul acestui complex s-au descoperit două pietre mari — gresii, de cîte 2—3 kg fiecare şi alta mai mică, folosite probabil la spartul oaselor.

La demontarea vetrei, în banda ce o înconjură şi în umplutură, s-au strîns peste 500 spărturi de piatră, deşeuri de cioplire şi unelte. Între acestea sînt de amintit 1 nucleu prismatic cu două planuri de lovire largi, lame simple, lame reţuşate abrupt, gratoare pe lamă.

Inventarul litic din nivelul IV este bogat şi divers. De aici provin 1355 piese de piatră cioplită din menilit, gresie, şist negru şi silexuri de Prut şi vulcanice (tabelul 1). Menilitul şi gresia sînt aproape la paritate 419 şi respectiv 417 exemplare, urmate imediat de silex şi de şist negru. În nivelul IV, ca şi în cel de mai jos, piesele de silex sînt cioplite din diverse categorii de astfel de rocă, cele de provenienţă vulcanică fiind prezente şi aici, poate chiar într-o proporţie mai ridicată decît cea sesizată de noi.

Față de nivelul precedent numărul pieselor litice scade, cel al uneltelor însă crește și se diversifică (tabelul 2). Apar, în exemplare izolate, ce-i drept, lame denticulate, străpungătoare (percoirs), dălțițe (ecaillée) și se diversifică lamele trunchiate, virfurile retușate abrupt (prin apariția unor exemplare duble) (fig. 8 și 9). Remarcăm și aici ponderea uneltelor cioplite din silex, situație valabilă și pentru celelalte niveluri. De asemenea, trebuie subliniat și faptul că în limitele nivelului IV, caracterizat de un inventar litic cu dimensiuni medii și mici, continuă să apară și unele piese masive, cioplite rudimentar prin așchieri sumare, neregulate. Între acestea se face remarcat răzuitorul cioplit pe o așchie de menilit masivă (fig. 6'1). Piesa are forma ovală, partea dorsală, acoperită parțial de cortex, iar cea centrală ușor convexă prin desprinderea de la nucleu. Planul de lovire este mare, format din două suprafețe oblice largi, inegale și bulbul de percție proeminent. Piesa este retușată pe ambele laturi prin așchieri largi pe partea dreaptă și mărunte pe cea stângă. Ambele laturi prezintă știrbituri de uzură, formate în urma folosirii intense a piesei la răzuit și poate la spart și cioplit. Între piesele masive descoperite în așezarea de la Lespezi, răzuitorul din nivelul IV este unealta cea mai îngrijit lucrată. În întregul lui, nivelul IV rămîne unul dintre cele mai bogate din așezarea de la Lespezi.

Cioplirea pietrei s-a făcut în jurul vetrelor de foc, care adesea au fost simple, de suprafață. S-au descoperit însă și vetre adîncite, între care cea din S III, carourile FG 2—3 este cea mai interesantă. Concentrarea complexului de oase și silexuri într-o zonă limitată în partea de sud-est a vetrei sugerează că aceasta a fost adăpostită, vatra constituind centrul unui complex de locuire cu deschidere spre Bistrița. Un perete la nord și un acoperiș din crengi și piei de animale puteau apăra aiut focul cit și pe membrii colectivității de vînt și de precipitații. Materialul de construcție fiind perisabil s-a distrus în timp, astfel încît nu s-a păstrat nici o urmă. În această posibilă construcție nu s-au folosit oase mari, așa cum adesea s-a constatat în alte părți și situații. În nivelul IV, ca și în celelalte niveluri de locuire din așezarea de la Lespezi, oasele mari, tubulare, au fost sparte, probabil pentru scoaterea măduvei, multe s-au păstrat în stare carbonizată, osul fiind folosit aici ca și lemnul ca material de foc.

Nivelul III

În partea superioară a depozitului D-b, între circa 3 și 2,50 m adîncime, a fost identificat nivelul III de locuire din așezarea paleolitică de la Lespezi, pe baza vetrelor de foc simple și a celor adîncite, a numeroase obiecte litice și resturi faunistice.

Suprafața ocupată de acest nivel este mai restrînsă decît cea a nivelurilor inferioare și ocupă un sector din partea opusă botului promontoriului, către deal.

Vetrele de suprafață sînt complet spălate, pe vetre și în preajma lor nu s-au păstrat resturi de ardere, faptul dovedind precipitații abundente sau vînt puternic. În schimb, în jurul a două astfel de vetre s-au păstrat numeroase piese litice, adevărate ateliere de cioplire a pietrei. Într-un caz este vorba de un atelier de cioplire a menilitului aproape în exclusivitate, acesta constînd din spărturi, așchii de toate categoriile, 3 nuclee prismatice, 3 lame microlitice retușate abrupt, 2 burine, etc. În mijlocul lor s-a găsit un bolovan de gresie, care a slujit probabil drept nicovală la spartul pietrelor și oaselor. În cel de al doilea caz situația se repetă, avînd în plus și cîteva lespezi naturale de gresie.

Două vetre au fost alveolate, cu cavitățile adîncă de 10—12 cm, umplută cu cenușă, cărbuni de lemn și os, numeroase piese de piatră cioplită din diverse roci, arse și ele, fără a putea vorbi de ateliere propriu-zise, așa cum este cazul complexelor mai sus prezentate.

Fiind vorba de vetre de foc și de ardere este de menționat faptul că în acest nivel s-au descoperit cele mai numeroase piese calcinate (peste 70 exemplare). Mai mult, majoritatea sînt de silex, descoperite în S IV și SV. Ele constau din nașchii și spărturi de toate categoriile, piese tipice (1 nucleu, 7 bulgări nucleari, 3 burine, 2 lame simple, 5 lame retușate). Este singura situație în așezarea de la Lespezi cînd se remarcă un număr așa de mare de piese calcinate. Nu poate fi vorba de arderea bucăților de rocă în vederea ușurării procesului de prelucrare. Aspectul pieselor indică faptul că ele au fost arse în această stare. Aflăte probabil strînse într-un loc anume, ele au căzut sub incidența unui incendiu ale cărui urme n-au fost sesizate s-au acesta s-a petrecut undeva într-o zonă ce n-a fost cuprinsă de săpăturile noastre.

Inventarul litic, în întregul lui, este deosebit de bogat. De aici provin 2260 piese, cioplite din menilit, silex, gresie și șist negru, roci cunoscute și în celelalte niveluri din locuire. Se schimbă doar proporția lor, silexul ridicîndu-se pe locul doi, după menilit. Așa cum putem urmări în tabelul nr. 2, gama tipurilor de unelte este bogată și variată fără a prezenta însă noutăți deosebite față de nivelul precedent. Crește numărul uneltelor, nivelul III, fiind cel mai bogat în acest sens. De aici provin 133 de unelte, într-o gamă de 17 tipuri (fig. 10, 11). Se impune însă a fi subliniat că cele mai multe dintre acestea (111 din 133) sînt cioplite din silex, după cum trebuie subliniată și diversitatea acestei categorii de materie primă ce constă din roci sedimentare și vulcanice în proporții aproximativ egale. Uneltele cioplite din materii prime locale (gresie, menilit și șist negru) care reprezintă $\frac{2}{3}$ din totalul inventarului litic din nivelul III, sînt puțin numeroase (20 exemplare), fapt ce se constituie ca un specific al acestui nivel și într-o măsură mai redusă a întregii așezări. Reținem că nucleele, lamele și așchiile de cioplire de toate categoriile ca și puținele unelte descoperite dovedesc că aceste roci au fost cioplite cu succes în aceleași maniere ca și silexul.

Nivelul II

Nivelul II de locuire din aşezarea paleolitică de la Lespezi a fost identificat la circa 1,40 m adâncime, ocupînd interferenţa suborizonturilor rilor a-b ale depozitului D. În limitele lucrărilor noastre acest nivel a apărut ca cel mai întins şi mai bogat, fiind atestat pe toată suprafaţa secţiunilor I—IV. Materiale mai puţin numeroase au continuat să apară în secţiunile V—VI şi în taluzări, sporadicitatea lor, ca şi superficialitatea unor pete izolate de arsură putînd fi interpretate ca indicii ale periferiei aşezării în aceste sectoare. Între vetre, mai numeroase sînt cele simple, de suprafaţă, situate la distanţe inegale una de cealaltă.

Cu excepţia citorva vetre simple, care au fost spălate din cauza poziţiei lor în pantă, pe botul promontoriului, toate celelalte au păstrat pe ele şi în preajma lor resturi de ardere şi materiale arheologice, situaţie comparabilă cu cea din nivelul IV. Vetrele simple (petele de arsură a solului) au grosimi inegale cuprinse între circa 5 şi 12 cm. În aceeaşi măsură sînt inegale dimensiunile şi forma suprafeţei arse, adesea neregulat circulară, cu diametrul de 0,5—1,5 m, fără a se putea stabili o relaţie între întinderea şi grosimea petelor de arsură (fig. 12). Pe vetre şi în jurul lor s-au descoperit fragmente de oase arse, dinţi de animale, aşchii de piatră şi cioplită, unelte, toate înşesate de cenuşă şi cărbuni de lemn şi os. Adesea, în preajma vetrelor sau între ele s-au putut urmări unele complexe de piese litice (atelieri de cioplire) ce constau din nucleee, lame de toate categoriile, aşchii de cioplire, spărturi, unelte finite întregi şi fragmentare, ca şi complexe de oase sparte. În unele cazuri, în limitele acestora au apărut pietre naturale mari şi lespezi de gresie, situaţie întâlnită şi în celelalte straturi la Lespezi. Într-un singur caz, în marginea unei vetre simple din S III, caroul E 17, s-a descoperit un fragment de os de ren şi o măsea pe un strat de pulbere de ocru roşu, gros de circa 0,5 cm. Este greu de precizat dacă în cazul de faţă este vorba de o anume amenajare, mai ales că osul este cu totul nesemnificativ, iar măseaua izolată, fără rest de maxilar. Suprafaţa redusă pe care se află pulberea de ocru, ca şi lipsa altor resturi de materie colorantă în strat ne determină să interpretăm situaţia ca fiind întâmplătoare.

Deosebit interes prezintă cele patru vetre adîncite descoperite în acest nivel. Ele se prezintă sub forma unor cavităţi adînci de 10—15 cm, diametrul de 60—80 cm, umplute cu cenuşă, cărbuni de lemn şi os, piese litice şi oase sparte, carbonizate parţial. Una dintre vetrele adîncite a fost căptuşită cu oase late şi fragmente de maxilar de cal, aşezate probabil cu intenţia de a izola focul de umiditatea din sol. O altă vatră adîncită a fost prevăzută cu patru gropi dispuse pe margine la distanţe inegale una de alta (fig. 13).

Ca de obicei, umplutura vetrei şi a gropilor consta din cenuşă, cărbuni şi foarte multe oase sparte arse (capete de oase lungi, măsele) şi piese de silex. O cantitate apreciabilă din resturile de combustie se afla pe marginea vetrei, dispusă în cerc în formă de bandă lată de circa 30 cm, ce dă impresia că sînt rezultatul tragerii continui, din centru spre mar-

gline a materialului deja ars, pentru a putea fi înlocuit cu altul în vederea întreținerii focului. În urma repetării operației de tragere a jarului și cenușii pe fundul gropii s-au format adîncituri neregulate, deși nu este exclus ca asemenea canale să fi fost anume săpate pe fundul vetrei cu scopul pătrunderii aerului și stimulării arderii. O astfel de interpretare a fost dată de P.I. Boriskovski, unei vetre asemănătoare, descoperite în așezarea Kostenki XIX ¹⁴. La demontarea vetrei, în cavitatea acesteia, au apărut: 11 capete de oase lungi, 2 bucăți de maxilar de ren (?) peste 200 spărturi de os, 4 măsele, numeroase silexuri.

Dar interesul deosebit pentru această vatră îl constituie cele patru gropi descoperite în partea ei de nord-vest. Situația este unică în așezarea paleolitică de la Lespezi, dar cunoscută pe Valea Bistriței, în așezările de la Bistricioara-Lutărie și Dîrțu din Bazinul Ceahlău ¹⁵.

Gropile, ca și cavitatea vetrei, au fost pline cu resturi obișnuite de ardere a lemnului și osului, puține unelte de piatră cioplită, deșeurile de prelucrare, destinația lor fiind legată probabil de prepararea hranei (coacerea tuberculilor) și păstrarea focului.

În afară resturile de foc, în partea de sud-est a vetrei se concentra o aglomerare de piese litice — așchii de diverse forme și mărimi, spărturi, lame simple și citeva unelte finite (3 gratoare pe lamă, 5 burine, 6 lame și virfuri retușate abrupt și 7 nuclee). În aceeași zonă s-au mai descoperit oase sparte, un bolovan de gresie și o lespede naturală din aceeași rocă.

Toate aceste materiale, răspindite pe o suprafață de circa 5 m.p. au caracterul unui complex ce s-a format în urma unei activități desfășurate în preajma vetrei de foc.

Materialul litic descoperit în nivelul II este cel mai numeros. De aici provin 2319 piese cioplite din menilit, silex, gresie și șist negru (tabelul 1), unelte fiind de silex și menilit aproape în exclusivitate. Între cele 755 piese de silex, 70 exemplare sînt unelte finite, cioplite, ca și în nivelurile de mai jos din silex de Prut și din roci vulcanice. Reținem la această categorie numărul mic al nucleelor (5 exemplare), dimensiunile lor reduse (cioplite pînă la epuizare) ca și reactivarea planurilor de lovire.

În tipologia uneltelor nu apar noutăți, după cum se păstrează proporția dintre principalele tipuri (tabelul 2).

Numărul pieselor de menilit este mai mare (1192 exemplare), al uneltelor însă mai mic, acestea reducîndu-se la 44 exemplare. Din celelalte categorii de materie primă (gresia și șistul negru) lipsesc unelte, dar s-au descoperit nuclee, lame și așchii de cioplit de toate categoriile, dovadă a faptului că aceste roci au fost cioplite pe locul așezării. Se fac remarcate și în acest nivel de locuire cioplitoare de gresie (fig. 6/3, 6), unele piese naturale (Lespezi, bastoane) fără urme de prelucrare (fig. 6/2, 9, 11). Gama tipurilor de unelte este asemănătoare ce-

14 P. I. Boriskovski, S. A., 1, 1959, p. 21-25.

15 C. S. Nicolăescu-Plopșor și colab., op. cit., nota 1, p. 36-47.

leia din nivelul III (tabelul 2). Se mărește numărul pieselor litice în general, dar scade cel al uneltelor finite, între acestea însă se păstrează numărul indicat al burinelor (fig. 14/13—25), categoria cea mai numeroasă și variată de unelte, ce se constituie ca un specific al așezării de la Lespezi. Între tipurile numeroase de unelte mai sînt de remarcat gratoarele (fig. 15/1—15, 17) și lamele mărunte retușate abrupt (à dos) asociate ca și în nivelurile precedente cu virfurile (fig. 14/1—5 ; 7—12).

Între numeroasele resturi faunistice s-a descoperit o falangă de animal vopsită cu roșu, după cum în acest strat s-a mai găsit și un bulgăre de materie colorantă roșie-cărmăzie.

Nivelul I

Ultimul nivel de locuire (notat cu nr. I) din așezarea paleolitică de la Lespezi, cuprins între 0,20 și 0,50 m adîncime, reprezintă, de fapt, urmele unei locuiri sporadice (sau periferia unei așezări ce și-a avut centrul undeva în zona distrusă de lutărie), în urma căreia, în săpăturile noastre, au apărut piese izolate de piatra cioplită (140 ex.).

Ca poziție stratigrafică, nivelul ocupă stratul de tranziție între orizontul A și B. Materialul litic descoperit constă din piese de menilit, gresie, silex și șist negru, unelte, ca și în nivelul II, fiind cioplite din silex și menilit. Gama lor tipologică constă din lame diverse retușate, virfuri și izolat gratoare (fig. 17/1—19).

Așa cum reiese din analiza întregii documentații de care dispune în așezarea paleolitică de la Lespezi prezintă șase niveluri de locuire de scurtă durată, apreciat de Al. Bolomey ca fiind sezoniere, de primăvară-toamnă¹⁶. Primele cinci niveluri de locuire sînt depuse în sedimentul loessoid masiv, ușor nisipos, al orizontului D, într-o secvență de timp cuprinsă între circa 16.000—15.000, ce poate fi omologată, măcar parțial, cu oscilațiile climatice Herculane II (Langerie) — Românești (Lascaux). Nivelul superior situat în depozitul superficial A—B, reprezintă o secvență a tardiglaciului.

Primele cinci niveluri au fost separate pe baza vetrelor de foc — simple, de suprafață și adîncime¹⁷, care au polarizat întreaga activitate a taberelor de vînători, așa cum o dovedește concentrarea materialelor arheologice în jurul lor.

Prin consistența și amploarea locuirilor, cele șase niveluri sînt diferite și nu se suprapun integral, dar toate reprezintă o fază evoluată a culturii gravetiene, într-un aspect strict individualizat.

Vetrele de foc simple, de suprafață, apar în primele cinci niveluri (VI—II), cele adîncite apar în nivelul IV, iar cele mai complexe — prevăzute cu gropi sau căptușite — în nivelul II.

Inventarul litic, mai puțin numeros în nivelurile VI și I, este bogat în celelalte niveluri și ridică probleme deosebit de interesante prin di-

¹⁶ Al. Bolomey, op. cit., nota 9.

¹⁷ M. Bitiri, SCIV XII, 1961, 1, p. 7-15.

versitatea rocilor folosite și proporția uneltelor pe categorii de rocă. În acest sens remarcăm că masa de material o formează rocile locale — menilitul, gresia și sistul negru, roci din care s-au descoperit puține unelte. Categoria silex, din care face parte cunoscutul silex de Prut, larg răspândit în toate așezările gravetiene din Moldova, apare mult diversificată adesea în proporții apreciable, prin identificarea pieselor de japs-roșu și galben, opal-cenușiu, roșcat și gălbui și izolat absidiană și alte sticle vulcanice patinate — roci cunoscute într-o astfel de asociere doar în așezările din Oaș și Maramureș¹⁸. În plus, se impune a fi subliniat și faptul că din aceste roci 'sint cioplite, în toate nivelurile, marea majoritate a uneltelor tipice.

În ceea ce privește tipologia uneltelor constatăm că aceasta este bogată și variată și constă din elemente mărunte à dos, lame retușate mărunte, unelte combinate, lame trunchiate, gratoare și burine, ultimele într-o gamă variată de tipuri — de colț pe spărtură, pe trunchiere, multiple și diedre — care apar în toate șase nivelurile. Remarcăm numărul mare al burinelor, care depășește numărul tuturor celorlalte tipuri de unelte combinate, lame trunchiate, gratoare și burine, ultimele într-o gamă variată de tipuri — de colț pe spărtură, pe trunchiere, multiple și diedre — care apar în toate șase nivelurile. Remarcăm numărul mare al burinelor, care depășește numărul tuturor celorlalte tipuri de unelte în nivelurile VI—V și III—II și îl egalează pe cel al gratoarelor în nivelul IV. Prin numărul mare al burinelor așezarea de la Lespezi amintește dor de cea de la Coțușca-Cotu Miculinți¹⁹ de pe Prut, în toate celelalte cazuri gratoarele fiind cele care predomină²⁰. Alte câteva elemente — lame denticulate și cu scobituri laterale, străpungătoare (perçoirs) — și dălțițe (écaillée) — apar în proporții reduse în nivelul V și respectiv IV și se mențin în aceleași proporții în nivelurile superioare. Toată această industrie, caracterizată de un inventar cu dimensiuni medii și mici, cioplit în principal din roci silicoase — sedimentare și vulcanice și apare în asociere cu racloare masive și cioplitoare din roci locale — menilit și gresie. Tipologia uneltelor și vîrsta absolută a așezării de la Lespezi o fac comparabilă cu nivelurile 6—5 de la Molodova V²¹ și o includ între așezările ce caracterizează etapa a patra a culturii de tip Molodova²².

18 M. Bitiri, *Paleoliticul în Țara Oașului*, Buc., 1972; M. Bitiri, M. Cărciumaru, *Marmația*, 5-6, 1979—1981, p. 79-106.

19 M. Brudiu, *SCIVA*, 31, 1980, 1, p. 13-22.

20 M. Bitiri, M. Cărciumaru, *SCIVA*, 32, 1981, 1, p. 3-19.

21 A. P. Cerniș, *Mnogostolninaia paleoliticheskaia Stoianka, Moldova V, Moscova*, 1981.

22 G. P. Grigoriev, *Kamennii vek, Moscova*, 1970, p. 44-45.

Buda — Dealul Viilor

Așezarea paleolitică de la Buda se află la circa 8 km în amonte de cea de la Lespezi (fig. 1) pe coama Dealul Viilor, în marginea satului Buda, com. Blăgești.

Prin cercetările arheologice întreprinse în perioada 1958—1962, s-a săpat o suprafață de peste 900 m.p. și s-a identificat o importantă așezare gravetiană, prima descoperită în zona submontană a Bistriței, pe malul drept al riului. Poziția așezării este în pantă, ceea ce, a cauzat o eroziune puternică.

Urmele de locuire sînt concentrate într-un strat de cultură bine individualizat, situat în depozitul loessoid galben-roșcat, piese izolate continuînd să apară în partea superioară a coloanei stratigrafice, pînă către suprafața solului.

Principalul strat de cultură se concentrează între circa 1 și 1,5 m adîncime și constă din trei complexe (aglomerări) de oase, patru vetre de foc și un bogat inventar litic.

Așezarea de la Buda, fiind printre primele cercetate pe Valea Bistriței, are materialul arheologic dispersat la diverse muzee (oferit spre a fi expus sau spre studiu) ca și documentația de altfel ²¹.

Din primele evidente ²⁴ reținem că la Buda s-a descoperit un important material litic. Caracterizat de procentul ridicat al pieselor tipice în general și al uneltelor. Materia primă constă din silex de Prut în proporții ridicate — 58,33 %, menilit, 34,77 % șișt negru, 4 % gresie, 2⁰/₀ și izolat obsidiană. Principalele tipuri de unelte sînt cioplite din silex albastru de Prut, mai rar din menilit și numai izolat din șișt negru, gresie și obsidiană. Așezarea de la Buda este prima de pe Valea Bistriței și din zona estcarpatică a României în care s-a făcut remarcată obsidiana sub formă de așchii, lame simple fragmentare și două piese retușate parțial mărunț. Toate sînt cioplite din rocă neagră cu dungații alburii, este opacă și ușor patinată ²⁵. Privite în ansamblu, aceste piese dau impresia că sînt detașate din aceeași bucată de rocă. Subliniem totodată că obsidiana reprezintă singura rocă vulcanică la Buda. După depistarea diversității de roci vulcanice la Lespezi, am făcut o ultimă verificare asupra colecției aflate în depozitul Muzeului din Bacău, prilej cu care am constatat omogenitatea silexului de Prut.

Unelte, în număr de 324 exemplare, prezintă o gamă largă de tipuri (tabelul 3) din care reiese că inventarul este dominat de piesele retușate abrupt (lame și lamele à dos și gravette, lame trunchiate (fig. 18/1—10) urmate de lame retușate oblic și marginal mărunț, gratoare (fig 18/13, 16, 19), burine (fig. 18/12, 18, 20).

²³ Materiale arheologice din așezarea paleolitică de la Buda-Dealul Viilor se află în depozitul și expoziția Muzeului din Bacău, după cum și la Muzeul de Istorie a României din București și în muzeele din Roman, Gh. Gheorghiu-Dej și Buhuși.

²⁴ Al. Păunescu, *Evoluția uneltelor...*, București, 1970, p. 129.

²⁵ M. Cîrciumaru și colaboratorii, *Memoria Antiquitatis*, IX—XI, 1985, p. 561-603.

Deși mai puțin numeroase, între unelte se fac remarcate piesele cu scobituri laterale (point à cran), (fig. 18/2, 10) care reprezintă cele mai tipice exemplare descoperite pe Valea Bistriței, ele definind un anume facies al gravetianului oriental²⁶. În plus sînt de amintit lamele trunchiate, străpungătoare și unelte combinate (gratoar — burin) în exemplare puține, dar în forme dintre cele mai tipice, adesea întregi.

Un element specific pentru așezarea de la Buda îl constituie cele trei complexe faunistice, care constau în principal din extremități de oase lungi de bovine — zimbru și bour²⁷. Oasele, trunchiate sau sparte, par a fi anume depuse, dispoziția lor rămînd susceptibilă de multiple interpretări, între care și aceea de magie vînătorească, cum s-a mai propus²⁸.

Vetrele de foc ușor adîncite, au păstrat cenușă, cărbuni, oase sparte arse și piese litice calcinate.

Poziția de înălțime a așezării, caracterul stratului de cultură cu un număr restrîns de vetre de foc și specificul aglomerărilor de oase, procentul ridicat al uneltelor și raportul dintre tipuri constituie tot atîtea elemente ce individualizează așezarea de la Buda, îi definesc un caracter cu totul aparte și o deosebesc de cea de la Lespezi. Numărul ridicat de lame și gratoare pe lame retușate oblic în cadrul unui complex gravetian prin compoziția tipurilor de unelte, plasează așezarea de la Buda între cele ce definesc cea de a treia etapă a culturii de tip Molodova, avînd ca etalon Moldova V/7, 23000 de ani. Prin raportul gratoare-burine însă ea se plasează între așezările atribuite gravetianului mijlociu de pe Valea Bistriței (Ceahlău).

Piatra Neamț — Poiana Cireșului

Așezarea „Poiana Cireșului“ de la Piatra Neamț, se află pe un pînten terasiform în pantă ușoară, la poalele muntelui Cernegura.

În anii 1963 și 1968 s-au efectuat două sondeaje cu suprafețe restrînse, prin care s-a identificat prima așezare paleolitică pe malul stîng al Bistriței. Poziția de înălțime a așezării a prilejuit unele remanieri ale depozitelor lessoidale, în special în partea superioară a coloanei stratigrafice.

În depozitul gălbui, ușor nisipos, cu calcar, ce corespunde probabil depozitului D din așezarea de la Lespezi, s-au identificat două niveluri de locuire, stabilite pe baza nivelurilor de vetre de foc simple, numeroase materiale litice și resturi faunistice. Materialul litic este bogat, dar constă din deșeuri de cioplire în principal. Ca materiale tipice s-au descoperit nuclee, lame simple și puține unelte. Materia primă de bază a constituit-o menilitul.

26 M. Bitiri-Ciortescu, BAR Internațional series 239, 1985, p. 139-149; idem, Studii și Comunicări, VII—VIII, Satu Mare, 1986—1987, p. 9-14.

27 Al. Bolomey, în prezentul volum Carpica...

28 V. Căpitanu, R. M. IV, 1967, 3, p. 267-271.

Uneltele descoperite în așezarea „Poiana Cireșului” constau din bu-rine (diedre-simple și multiple) pe așchii nucleare în primul rînd și de unghi pe spătură, gratoare pe lame și așchii scurte, lame mărunte și vîrfuri retușate abrupte, unelte combinate, lame retușate marginal mă-runt, și izolat, lame denticulate și trunchiate. Numărul mare de nuclee și deșeuri de cioplire imprimă așezării de la Poiana Cireșului caracte-rul de așezare-atelier în primul rînd. Numărul mare al burinelor și di-versitatea acestora apropie așezarea de la Poiana Cireșului de cea de la Lespezi.

Prin cele două sondaje s-a deschis o suprafață restrînsă, de aceea sînt necesare alte săpături și studierea în ansamblu a întregii colecții.

Bîcaz

Așezarea paleolitică de la Bicaș, prima descoperită în chiar centrul unei localități urbane, ocupă fruntea unei terase de versant (terasa Ciungi) ce se ridică cu circa, 15 m deasupra confluenței riului Bicaș cu Bistrița, pe partea dreaptă a acestora.

Săpăturile arheologice desfășurate de M. Drăgotescu și de noi în perioada 1964—1971 însumează o suprafață de 108 m.p., fără posibili-tăți de a fi extinse. De-a lungul timpului locul așezării a fost afectat de o serie de lucrări — calea ferată, șosea, temeliiile unor construcții mai vechi și mai noi — cea mai recentă fiind stația de benzină. În vederea acestor construcții s-au făcut săpături și nivelări de teren, în consecință orizonturile superioare pe alocuri au fost decapate și peste tot acoperite cu pămînt amestecat și moloz în strat de peste 1 m grosime. Toate aceste lucrări au redus considerabil suprafața de cercetare și au făcut impo-sibilă aprecierea perimetrului așezării.

Așa cum s-a putut observa în zonele accesibile, stratigrafia așe-zării pare a fi similară celei de la Lespezi și se prezintă după cum ur-mează. Orizontul A — depozit cenușiu — prăfos ; Orizontul B — depozit gălbui-prăfos (ambele se păstrează numai pe alocuri și sînt lipsite de materiale arheologice) ; Orizontul C — sediment închis la culoare, cu structură grăunțoasă, gros de 0,40 pînă la 1 m ; Orizontul D — depozit luto nisipos, masiv, gălbui, cu pete ruginii și cenușii. Partea superioară, pe o grosime de circa 1,50 m, este ceva mai argiloasă și adăpostește stra-tul paleolitic de cultură.

Materialul arheologic (piese litice și faunistice) este răspîndit neuni-form atît pe verticală cît și pe orizontală. La bază, între circa 2,60 și 2,20 m, s-au putut urmări aglomerări de piese — ateliere de cioplire a gresiei în primul rînd, comparabile cu cele din nivelul VI de la Lespezi.

Mai sus, între circa 1,70 și 1,40 m adîncime s-au descoperit urmele unor vetre simple de foc (pete de arsură sumare). Într-un singur caz stratul de pămînt ars era mai gros și coloritul mai pronunțat, pe vatră și în preajma ei putîndu-se urmări resturi de cenușă, cărbuni mărunți de lemn și piese litice calcinate (unelet și așchii de cioplire). Vetrele de foc și materialul litic descoperit la nivelul lor definesc nivelul superior

de locuire, ambele însă formează un singur srat. În întregul lui, stratul de cultură apare concentrat în partea superioară a orizontului D, în depunerile luto-argiloase de culoare gălbuie, pe o grosime de circa 1 m. Materialele descoperite constau din piese litice și puține oase fosile prost conservate, nedeterminabile.

Atelierele de cioplire a gresiei, care izolat apar la diverse adâncimi ale stratului de cultură, rămân specifice nivelului inferior. Materialele descoperite în cadrul acestora constau din piese masive — nuclee, cioplitoe, racloare, lame și așchii simple, puține piese retușate etc.

În întregul lui, materialul litic descoperit în așezarea de la Bicaz însumează un număr de 2335 piese, cioplite din menilit (61,97 %), gresie (17,60 %), silix de Prut (16,27 %), șist negru (2,78 %) și puține roci vulcanice (1,38 %). Ca și la Lespezi însă, cele mai multe unelte sînt cioplite din silix, urmate de cele de menilit și numai izolat din gresie și șist. Din cele 2335 piese, 793 sînt tipice, din care 176 unelte de diverse tipuri (tabelul nr. 4). Între unelte, cele mai numeroase sînt gratoarele, 80 exemplare simple, cioplite pe lame și așchii scurte, adesea cu laturile retușate și 4 exemplare duble (fig. 19/1—25). Cea de a doua categorie importantă de unelte o formează lamele și virfurile retușate abrupt, în număr de 57 exemplare. De remarcat faptul că cele mai multe sînt în stare fragmentară și de regulă lipsește virful pieselor, fapt pentru care sînt prezentate în ansamblu. (fig. 20/1—16, 21). Între exemplarele întregi se remarcă un virf cioplit abraziv pe una din laturi și parțial mărunț pe cea opusă (fig. 20/16) lame trunchiate și lame cu scobituri laterale. Burinele sînt puțin numeroase în forme simple sau duble, cioplite pe lame și așchii, de unghi pe spărtură și pe lame trunchiate (fig. 21/1, 3, 12, 14).

Într-un singur caz burinul este asociat cu gratoarul, aceasta fiind singura piesă combinată descoperită în așezarea de la Bicaz. Cîteva piese retușate parțial marginal mărunț (fig. 22/8, 14—15) și cîteva așchii cu planul fațetat (fig. 22/3—4) întregesc gama uneltelor descoperite la Bicaz.

Poziția joasă a așezării față de rîu, materia primă, poziția stratigrafică și caracterul stratului de cultură, constituie elementele comune ale așezării de la Bicaz cu cea de la Lespezi. Prin raportul gratoare-burine așezarea de la Bicaz se situează între cele din Bazinul Ceahlău-Bofu Mic, Dîrțu, nivel IV și V, Podiș, nivel V.

În zona de înălțime a Bicazului, la Bicaz Chei, s-au făcut cercetări de suprafață și sondaje prin care s-au identificat mai multe puncte paleolitice, două dintre ele atestînd locuiri epipaleolitice de tip swiderian, situate la peste 1000 m altitudine²⁹.

Bardos — Bicaz Chei

Așezarea swideriană de la Bardos este situată în zona cunoscută sub denumirea de „Curmătura Bardosului“, o platformă în pantă, frag-

²⁹ M. Bitiri, V. Căpitanu, op. cit., nota 7.

mentată, la nord de Cheile Bicazului. În 1965, s-au efectuat mai multe sondaje și secțiuni restrânse, în suprafață totală de 74 m.p., prin care s-a identificat o așezare swideriană distrusă în mare parte de eroziune și de un drum de munte, ce a tăiat-o pe mijloc. În lucrările noastre s-au mai recuperat 250 piese de silex, între care 35 de unelte (tabelul nr. 5). Materialul litic, concentrat în depozitul superficial brun-gălbui de sub solul vegetal, este cioplit din silex albastru de Prut, în proporție de circa 95 %.

Între unelte predomină piesele mărunte retușate abrupt (lamele à dos și vîrfuri gravette), în majoritate fragmentare, urmate de gratoare pe lame și așchii scurte, vîrfuri cu peduncul specifice culturii swideriene, puține burine, unelte combinate și alte cîteva tipuri apărute izolat. Întregul inventar a fost cioplit pe locul așezării din materie primă adusă de la distanță și folosită la maximum, astfel încît nu s-au mai păstrat nuclee, ele fiind probabil cioplite pînă la epuizare. În schimb sînt așchii de cioplire de toate categoriile, inclusiv cele de decorticare, care confirmă o activitate intensă și chibzuită.

Poziția de înălțime și gama tipurilor de unelte fac din Bardos o așezare de tip swiderian comparabilă cu cea de la Ceahlău-Scaune³⁰.

Bicăjel

Un mic sondaj efectuat pe un fragment de terasă de pe malul Bicăjelului, în com. Bicaz Chei, a dus la descoperirea a 30 de piese litice, concentrate, ca și la Bardos, în depozitul subțire, suprapus de solul vegetal³¹.

Între puținele unelte descoperite, predomină gratoarele (5 ex.) la care se adaugă 2 lame retușate, 1 burin, 1 străpungător, 1 vîrf cu peduncul fragmentar, ultimul definind apartenența așezării la cele de tip swiderian.

Făcînd un scurt bilanț asupra celor expuse, constatăm că popularea zonei subcarpatice a Bistriței s-a petrecut destul de tirziu. Comunități de vînători paleolitici, purtători ai culturii de tip gravetian oriental și swiderian au pătruns aici succesiv abia către sfîrșitul pleistocenului superior, începînd cu oscilația climatică Herculană II. Spunem succesiv întrucît așezările studiate (Lespezi, Buda și Poiana Cireșului în zona subcarpatică propriu-zisă a Bistriței și cele de la Bicaz situate mai sus), deși prezintă elemente comune gravetianului și swiderianului, fiecare în parte prezintă anume particularități ce le individualizează și le plasează în perioade ușor diferite, într-o secvență de timp ce poate fi apreciată între 23000 și 10000 de ani.

Mai timpurie pare a fi așezarea de la Buda-Dealul Viilor, interpretare ce se sprijină pe poziția stratigrafică, elementele arhaice din inven-

30 C. S. Nicolăescu-Plopșor, Al. Păunescu, Fl. Mogoșanu, op. cit., nota I, p. 102-113.

31 V. Căpitanu, op. cit., nota 5.

tarul litic (lame și gratoare pe lame și așchii late cu laturile retușate oblic) și pe faună, care în interpretarea Al. Bolomey, dovedește o vreme cu condiții optime pentru viețuirea renului, ceea ce se manifestă prin tali 1 crescută a populației.

Așezarea de la Lespezi este mai târzie, vîrsta ei fiind apreciată între circa 16000 și 15000 de ani, sau poate chiar mai strînsă dacă avem în vedere probabilitatea de 300—350 de ani a datelor de C 14.

Cele șase niveluri de locuire prezintă caracteristicile unor locuiri de scurtă durată cu vetre de foc adesea superficiale de suprafață și materiale litice și faunistice concentrate în jurul lor.

Inventarul litic, bogat și variat în niv. V—II, dovedește că principalele tipuri de unelte, cioplite din silex albastru de Prut și din roci vulcanice (ultimele cunoscute doar în așezările paleolitice din Oaș și Maramureș) în majoritate au fost aduse în stare finită. Pe locul așezării s-au cioplit intens rocile de proveniență locală — gresia și menilitul în principal din care s-au scos unelte masive de primă necesitate (pentru defrișat ?) — racloare și cioplitoare. Între unele predomină burinele și piesele retușate abrupt, specific întilnit și în așezarea Poiana Cireșului de la Piatra Neamț.

Studierea faunei i-a permis lui Al. Bolomey să constate ponderea speciilor de ren, cal și bovine, vînațe în principal primăvara și toamna, concluzie ce definește caracterul sezonier al așezării gravetiene de la Lespezi.

TABELUL NR. 1

Lespezi, raport materii prime — unelte

Nivel	VI		V		IV		III		II		I	
Total piese	504		1752		1355		2260		2319		140	
Materii prime	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%
Silex și roci vulcanice	55	32,73	357	9,24	412	12,86	746	14,88	755	9,27	28	50
Menilit	104	3,85	517	5,42	419	6,44	1012	0,89	1192	3,69	68	10,25
Gresie	295	5,08	737	1,22	417	3,6	382	2,36	260	0,77	41	10,19
Șist negru	50	2	141	0,71	107	4,67	120	3,33	112	0,85	3	0,75

TABEL NR. 2

Lespezi, evidență material litic — tipuri de unelte

Nivel	VI		V		IV		III		II		I	
Total piese	504		1752		1355		2260		2319		140	
	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%
Material tipic	224	44,44	445	25,4	507	37,42	762	33,72	525	22,64	82	58,57
Unelte	38	16,96	71	15,96	100	19,72	133	17,45	117	22,29	21	25,61
Burine	8	21,05	18	25,35	26	26	38	28,57	35	29,91	1	4,76
Gratoare	1	2,63	14	19,72	26	26	24	18,05	27	23,08	3	14,29
Lame denticulate și cu scobituri laterale (encoches)	—	0	2	2,82	2	2	4	3,01	3	2,56	2	9,52
Străpungătoare (perçoirs)	—	0	—	0	1	1	5	3,76	6	5,13	1	4,76
Lame trunchiate	3	7,89	6	8,45	2	2	5	3,76	8	6,84	1	4,76
Lame și virfuri retușate abrupt a dos-gravettes)	7	18,42	13	18,31	29	29	29	21,8	24	20,51	8	38,1
Lame retușate oblic	1	2,63	—	0	—	0	2	1,5	4	3,42	3	14,29
Lame retușate mărunt	5	13,16	12	16,9	7	7	11	8,27	4	3,42	2	9,52
Unelte combinate	1	2,63	4	5,63	3	3	11	8,27	4	3,42	—	0
Racloare	—	0	1	1,41	1	1	—	0	—	0	—	0
Cioplitoare	12	31,58	1	1,41	2	2	2	1,5	2	1,71	—	0
Dălțițe (ecaillée)	—	0	—	—	1	1	2	1,5	—	0	—	0

TABEL NR. 3

Buda-Dealul Viiilor, evidență material litic

Material tipic	900	%
Unelte	324	36
Lame și virfuri retușate abrupt (à dos, gravettes)	120	37,04
Gratoare	64	19,75
Burine	53	16,36
Lame retușate oblic și mărunț	66	20,37
Lame cu scobituri laterale (encocheș)	11	3,4
Virfuri, tip „à cran”	5	1,54
Străpungătoare (perçoirs)	2	0,62
Lame denticulate	2	0,62
Piese segmentiforme	1	0,31

TABEL NR. 4

Bicaz, evidență material litic

Total piese	2335	nr.	%
Material tipic	793		33,96
Unelte	176		22,19
Gratoare	84		47,73
Lame și virfuri retușate abrupt (à dos-gravettes)	57		32,39
Lame retușate mărunț	15		8,52
Burine	12		6,82
Lame trunchiate	7		3,98
Unelte combinate	1		0,57

TABEL NR. 5

Bardos, evidență material litic

Total piese	250	nr.	%
Material tipic	99		39,6
Unelte	35		35,35
Lame și virfuri retușate abrupt (à dos-gravettes)	16		45,71
Gratoare	7		20
Virfuri cu peduncul	3		8,57
Lame cu scobituri laterale (ecocheș)	3		8,57
Burine	2		5,71
Unelte combinate	2		5,71
Străpungătoare	1		2,86
Lame retușate			

LE PALÉOLITHIQUE DE LA ZONE SOUCARPATIQUE DANS LA LUMIÈRE DES RECHERCHES DE LESPEZI — BACAU

Résumé

La mise en valeur des matériaux découverts dans l'établissement paléolithique de Lespezi a fourni l'occasion d'étudier aussi les établissements de Buda-Dealul Viilor, Poiana Cireșului et Bicz, situés dans la zone soucarpatique de la Bistrița.

On constate ainsi que la zone a été peuplée relativement tard par des communautés gravettienne (sur des terrasses et des promontoires de la vallée de Bistrița, et swidéniennes, sur des plateaux à une altitude plus de 1 000 m.

Les établissements gravettiens ont été découverts dans des dépôts loessoides massifs spécifiques à l'oscillation climatique Herculane II et tardiglaciaires, dans une période estimée entre 23000 et 15000 années environ.

Parmi ces établissements celui de Lespezi est le seul à avoir six niveaux d'habitation qui par leur caractère, par leur foyers et par le spécifique de la faune sont appréciés comme des stations de courte durée — saisonnières. Les foyers simples à tous les niveaux et enfoncés au niveaux IV et II concentrent autour d'eux tout le matériel archéologique qui est souvent en état avancé de brûlement.

Le matériel lithique, plus nombreux aux niveaux V—II, consiste de pièces comparables à celles découvertes dans les établissements paléolithiques de Tara Oașului et du Maramureș. La masse du matériel est formée par les roches locales — ménilithes et grès — dont on a taillé des outils massifs de première nécessité. La gamme des types d'outils est dominée par des burins et des pièces à retouche abrupte (lamelles à dos et gravettes) ce qui fait que l'établissement de Lespezi soit comparable à ceux de Cotu Miculinți et de Moldova V/6—5. On peut y inclure également l'établissement de Poiana Cireșului.

L'établissement de Buda-Dealul Viilor est un peu plus ancien, conclusion appuyée sur l'interprétation de la position stratigraphique, la présence de nombreux grattoirs sur des lames et des éclats larges à retouche oblique et sur le spécifique de la faune. Parmi les outils prédominent les pièces à retouche abrupte (les lamelles à dos et les gravettes) suivies par les grattoirs, burins et quelques autres types moins nombreux. On remarque particulièrement les pointes du type à cran qui à côté du spécifique des établissements et du pourcentage élevé des outils définissent le caractère spécial de l'établissement de Buda.

Par sa position à proximité de la rivière et par celle stratigraphique, par le caractère de la couche de culture et le niveau technique de l'inventaire lithique, l'établissement de Bicz est comparable à celui de Lespezi. Le poids de grattoirs dans la gamme de types d'outils le rend pareil aux établissements gravettiens tardifs de la zone montagneuse de la Bistrița (Bofu Mic, Dîrțu, Podiș).

Les établissements d'hauteur, Bardos et Bicâj, identifiés dans la partie supérieure de la colonne stratigraphique, dans des dépôts qui marquent le début de l'holocène, présentent des éléments spécifiques de la culture swidénienne qui les rendent comparables à celui de Ceahlău-Scaune, tous les trois définissant l'épipaléolithique de la vallée de la Bistrița.

Fig. 1. Poziția așezărilor paleolitice de la Lespezi și Buda.
 Fig. 1. La position des stations paléolithiques de Lespezi et Buda.

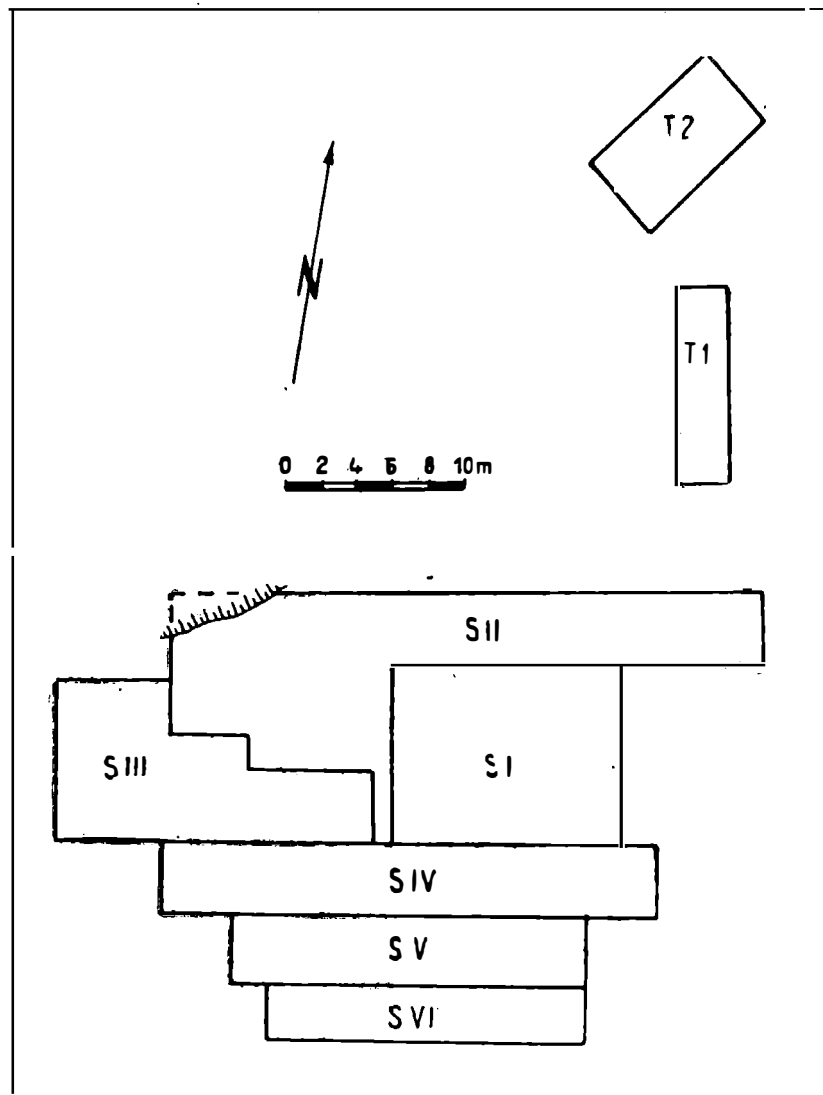

Fig. 2. Lespezi, Buda, schiță stratigrafică
 Fig. 2. Lespezi, Buda, Coupe stratigraphique schematique.

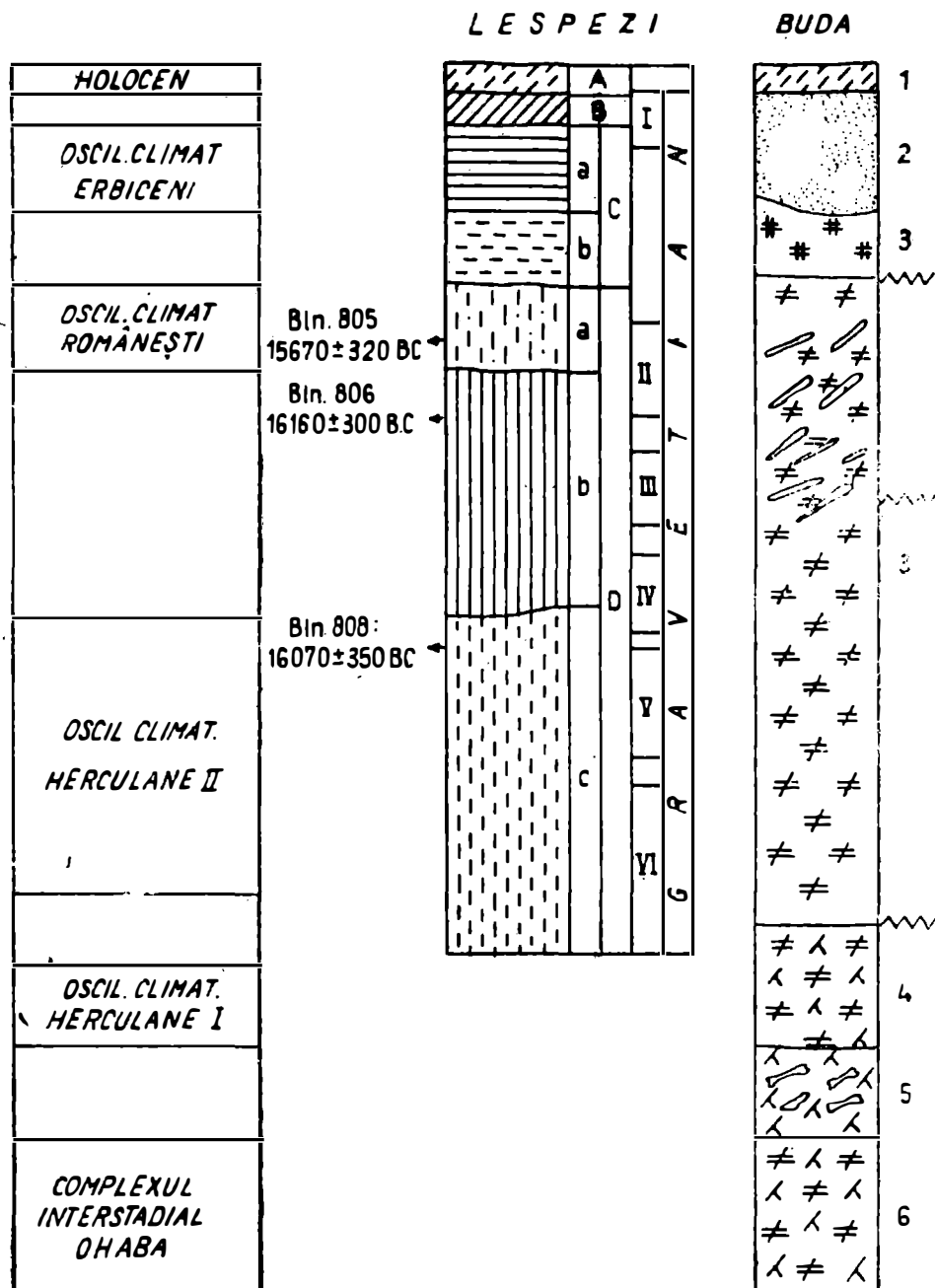

Fig. 3. Lespezi, planul săpăturilor.
 Fig. 3. Lespezi, Le plan des fouilles.

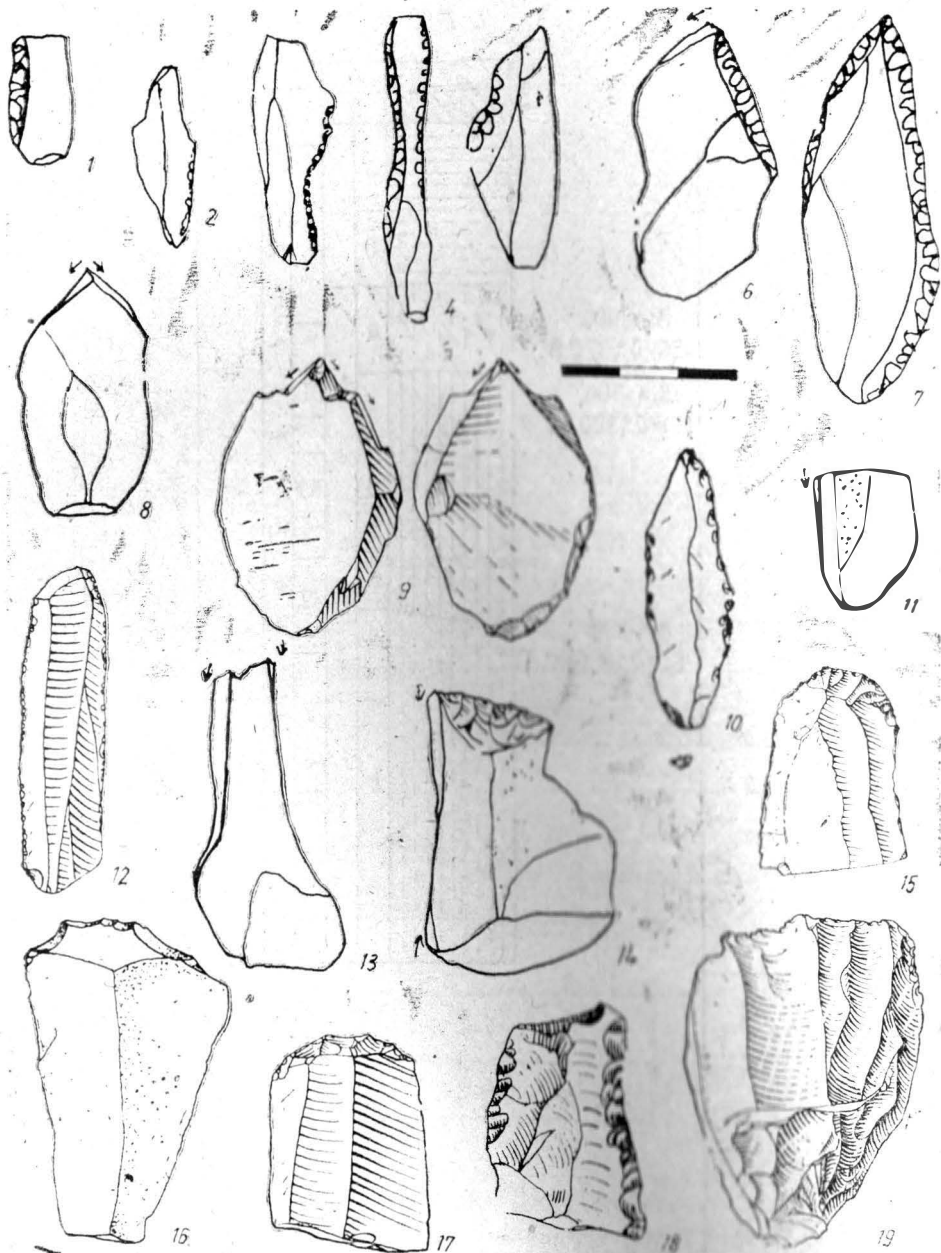

Fig. 4. Lespezi, niv. VI, 1—19, piese litice.
 Fig. 4. Lespezi, niv. VI, 1—19, pièces lithiques.

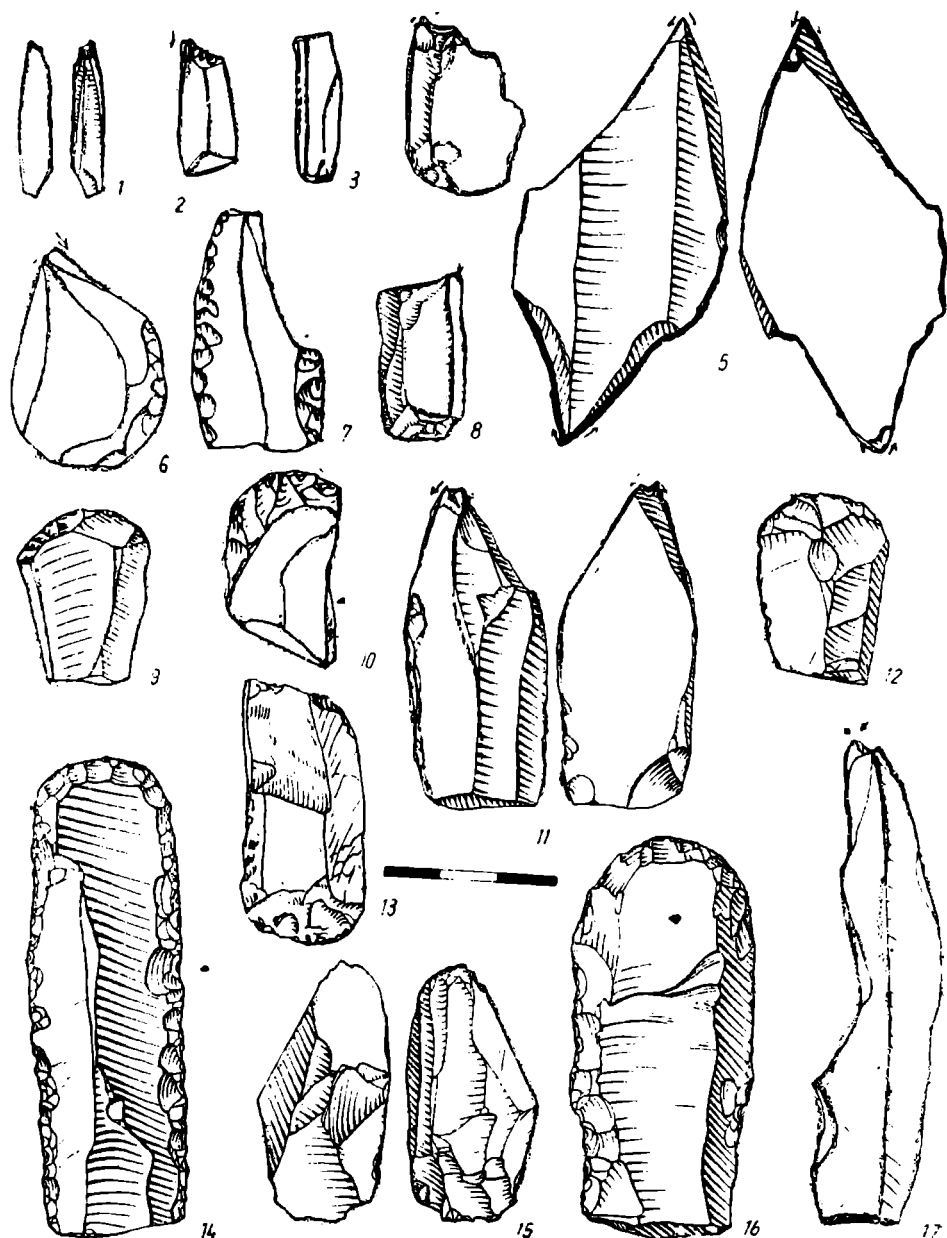

Fig. 5. Lespezi, niv. V, 1—17, piese litice.
 Fig. 5. Lespezi, niv. V, 1—17, pièces lithiques.

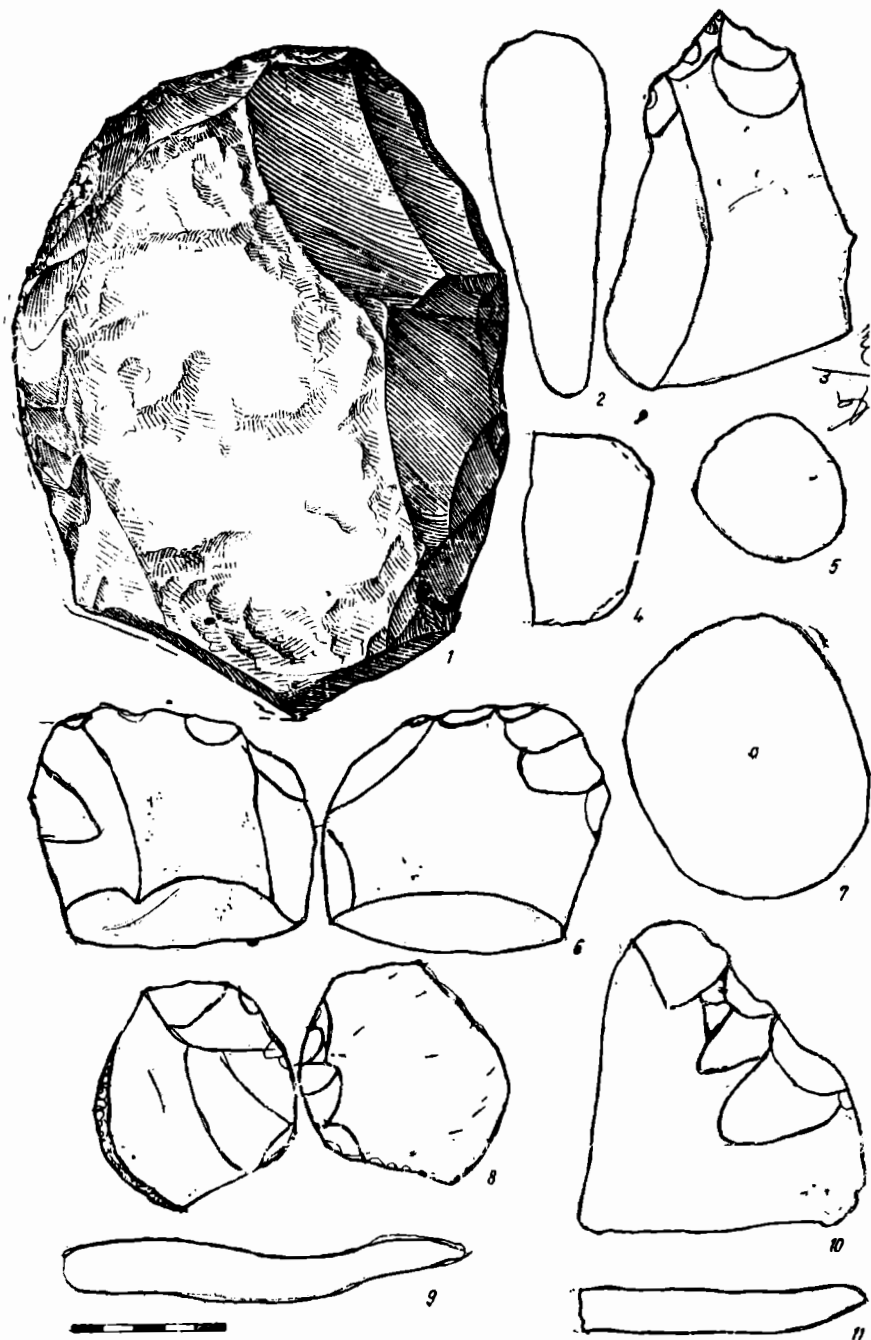

Fig. 6. Lespezi, 1—11. Unelte masive și lespezi naturale.
 Fig. 6. Lespezi, 1—11, Outils massifs et dalles naturelles.

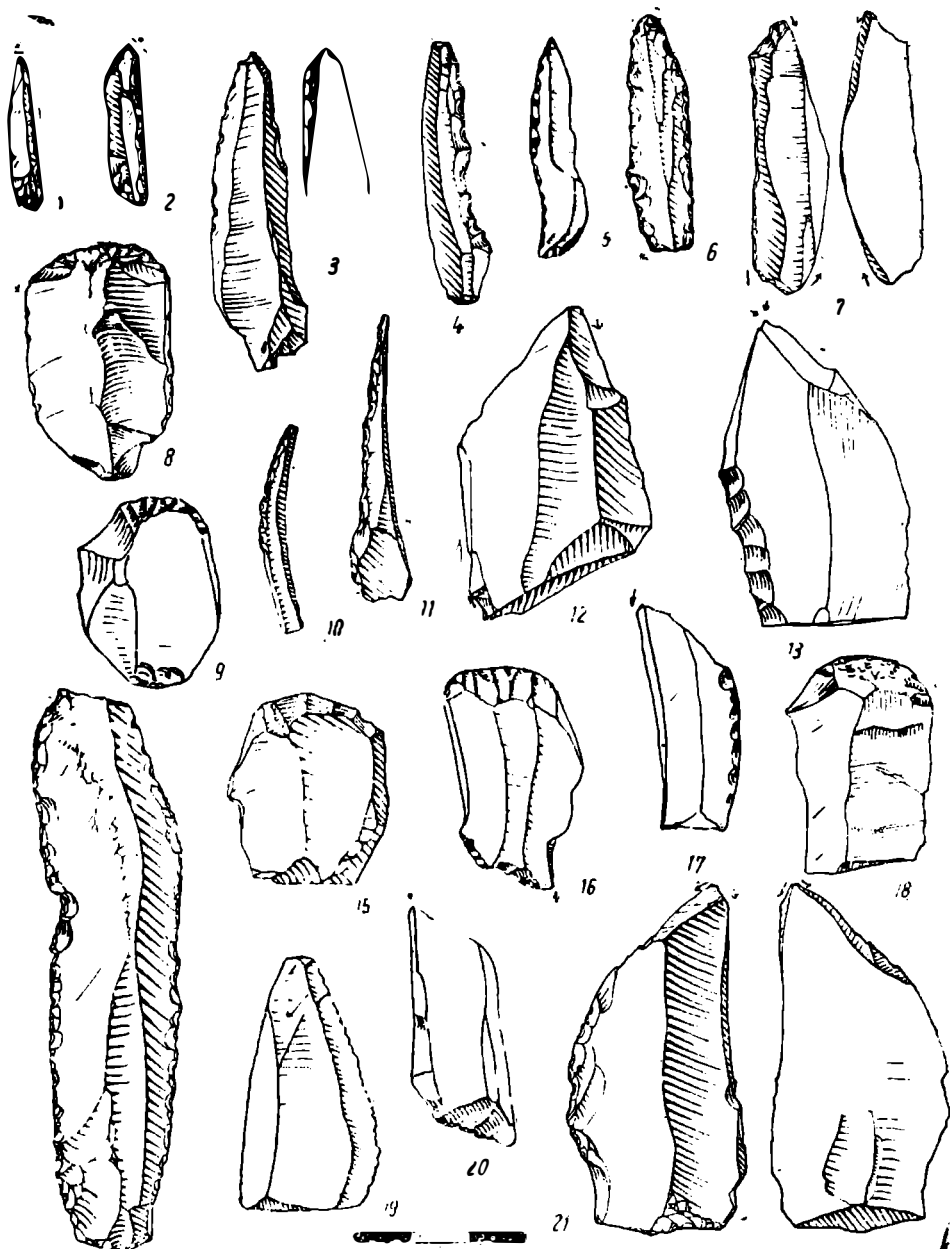

Fig. 7. Lespezi, plan parțial niv. IV, vatră de foc.
 Fig. 7. Lespezi, Plan partiel, niv. IV, foyer.

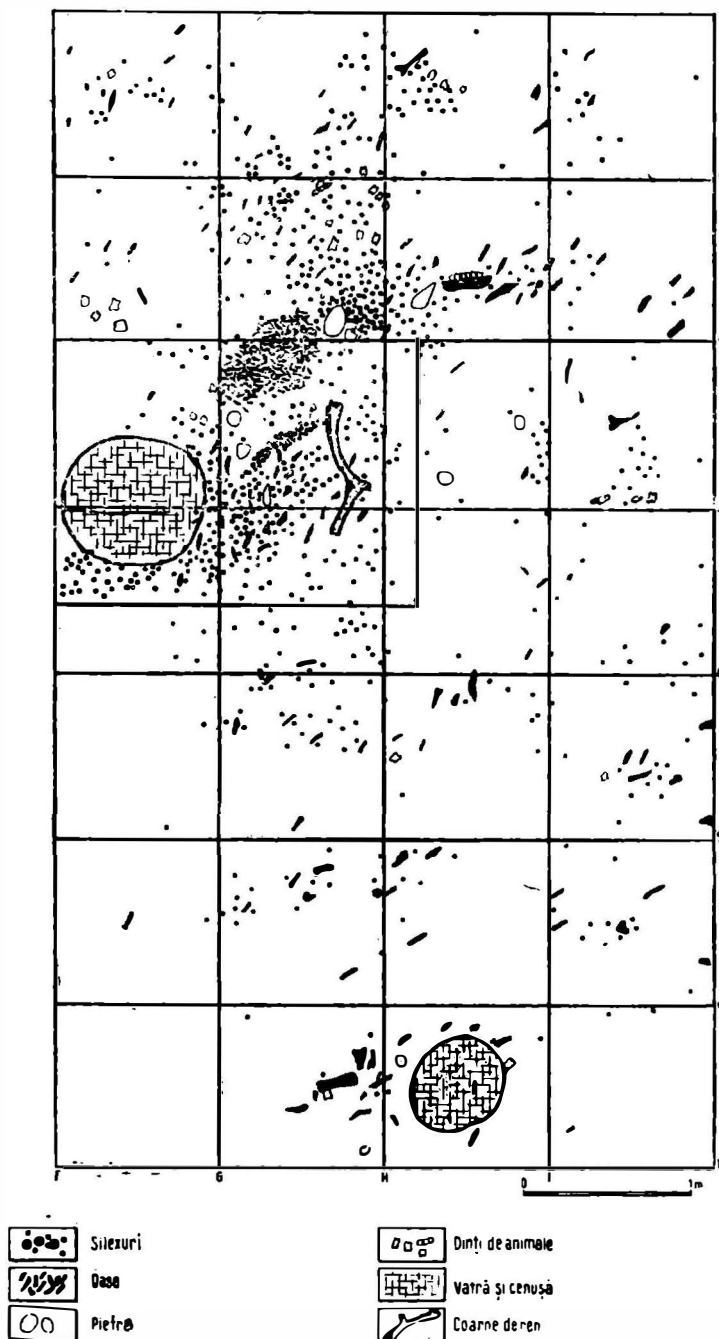

Fig. 8. Lespezi, niv. IV, 1—21, piese litice.

Fig. 8. Lespezi, niv. IV, 1—21, pièces lithiques.

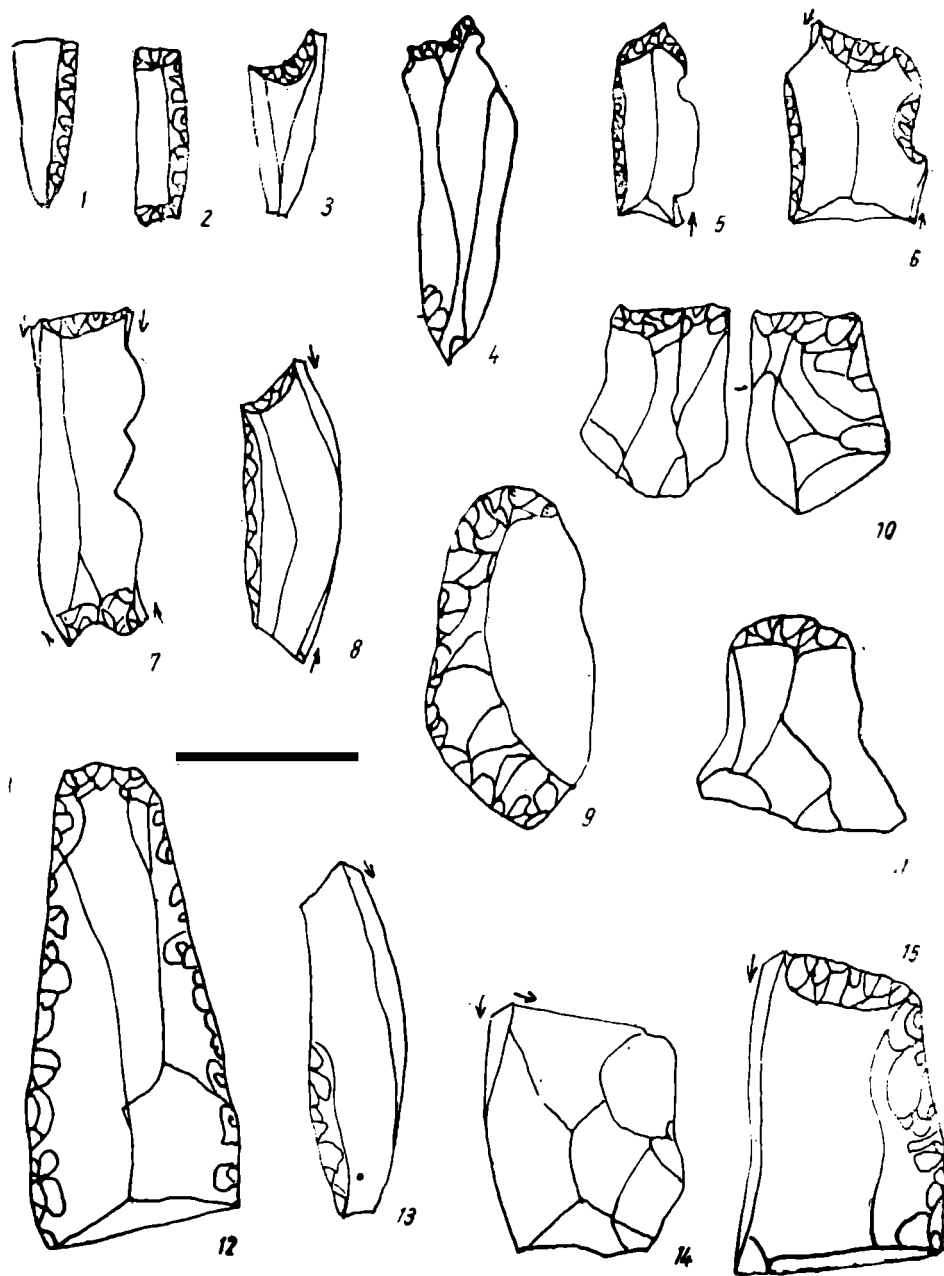

Fig. 9. Lespezi, niv. IV, 1—15, piese litice.
 Fig. 9. Lespezi, niv. IV, 1—15, pièces lithiques.

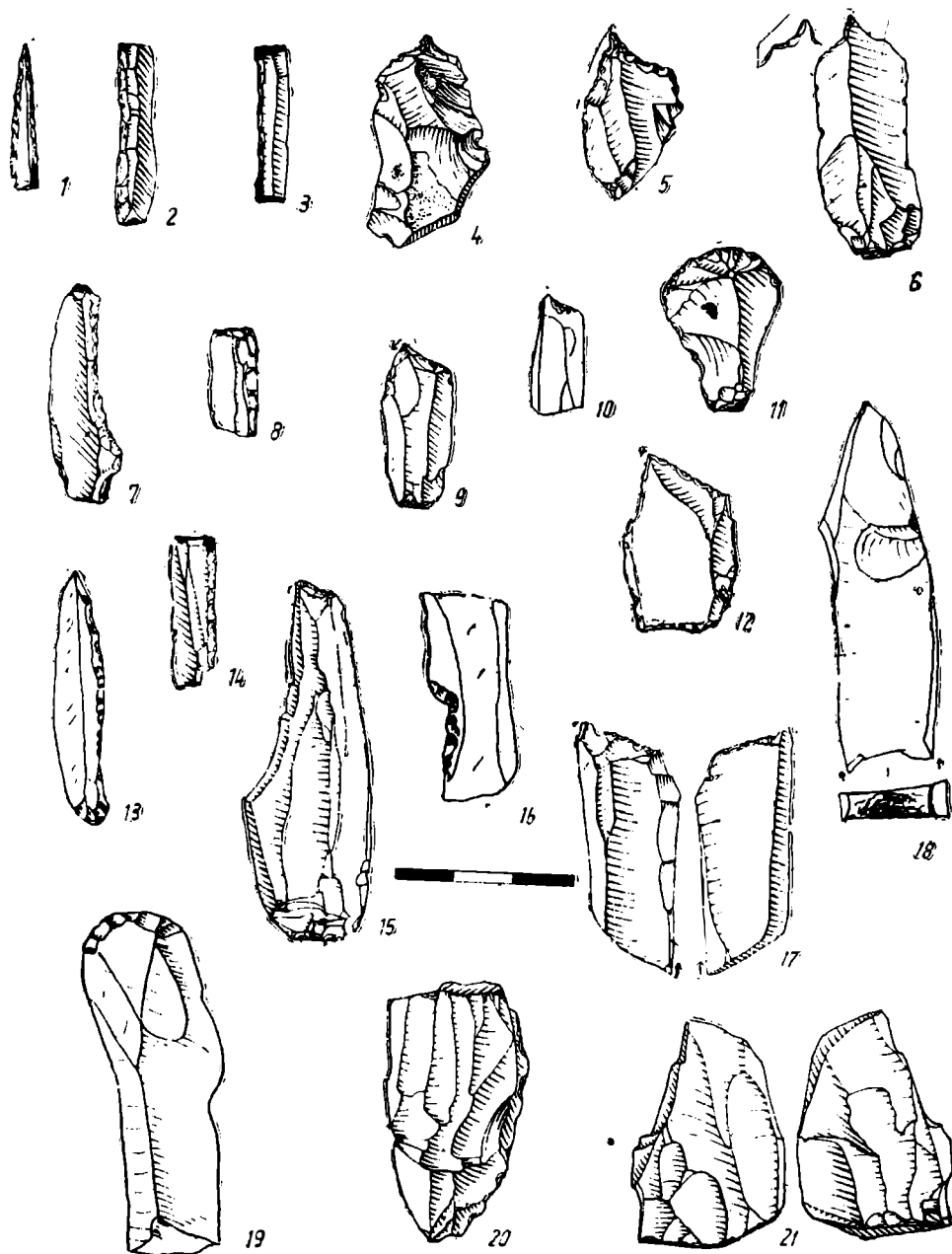

Fig. 10. Lespezi, niv. III, 1—21, piese litice.
 Fig. 10. Lespezi, niv. III, 1—21, pièces lithiques.

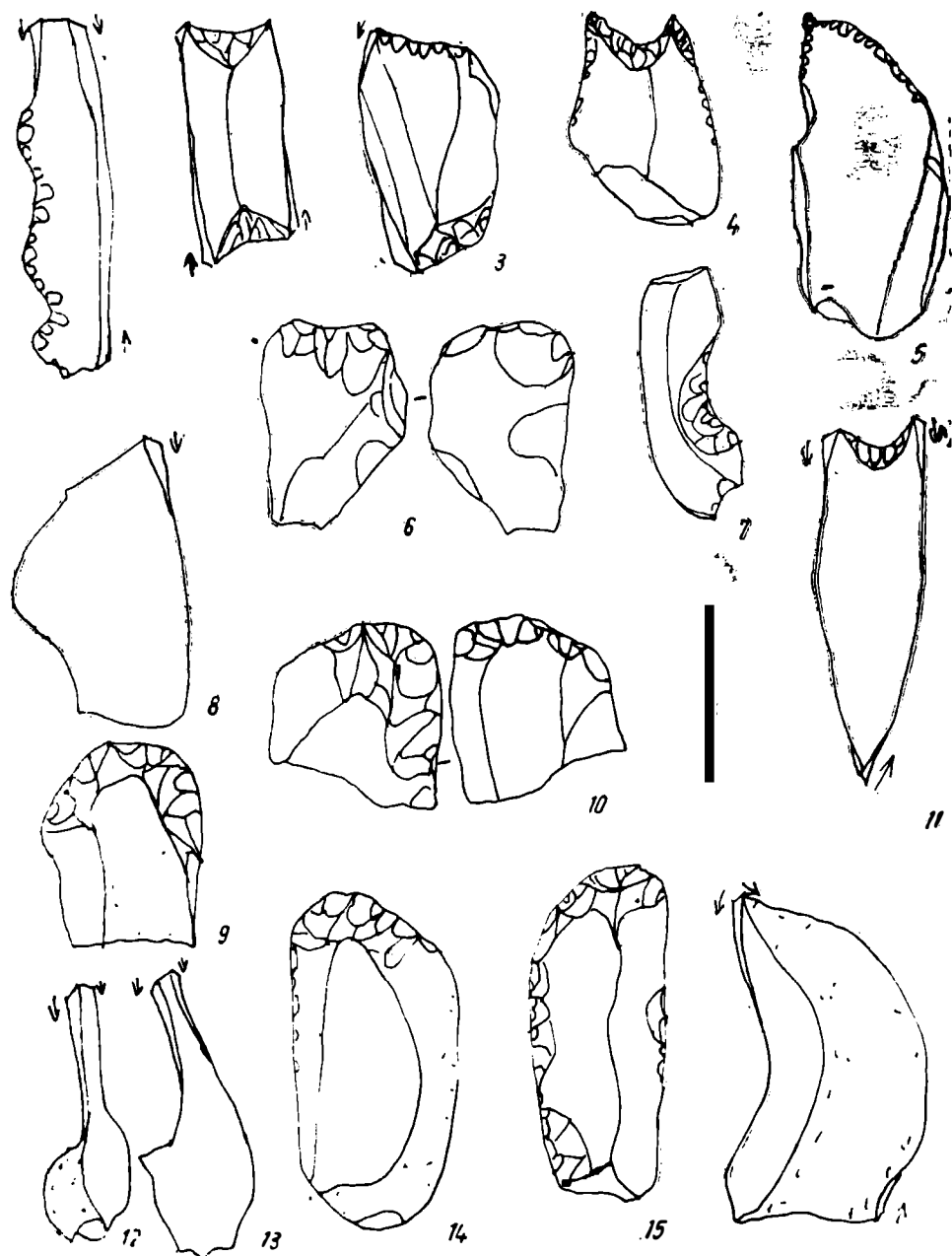

Fig. 11. Lespezi, niv. III, 1—16, piese litice.

Fig. 11. Lespezi, niv. III, 1—16, pièces lithiques.

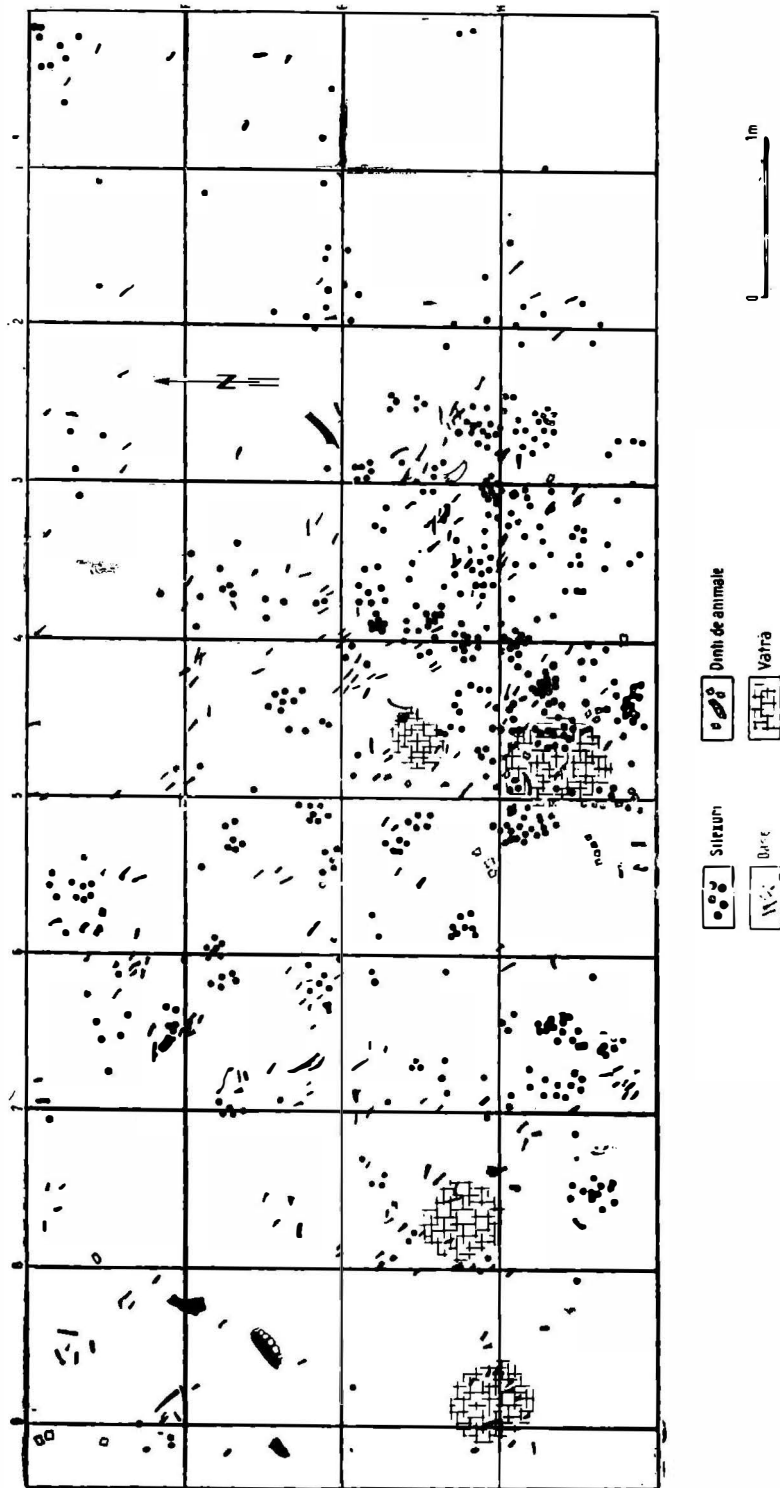

Fig. 12. Lespezi, niv. II, plan parțial, vedere de foc simplu.

Fig. 12. Lespezi, niv. II, Plan parțial, foyer, simple.

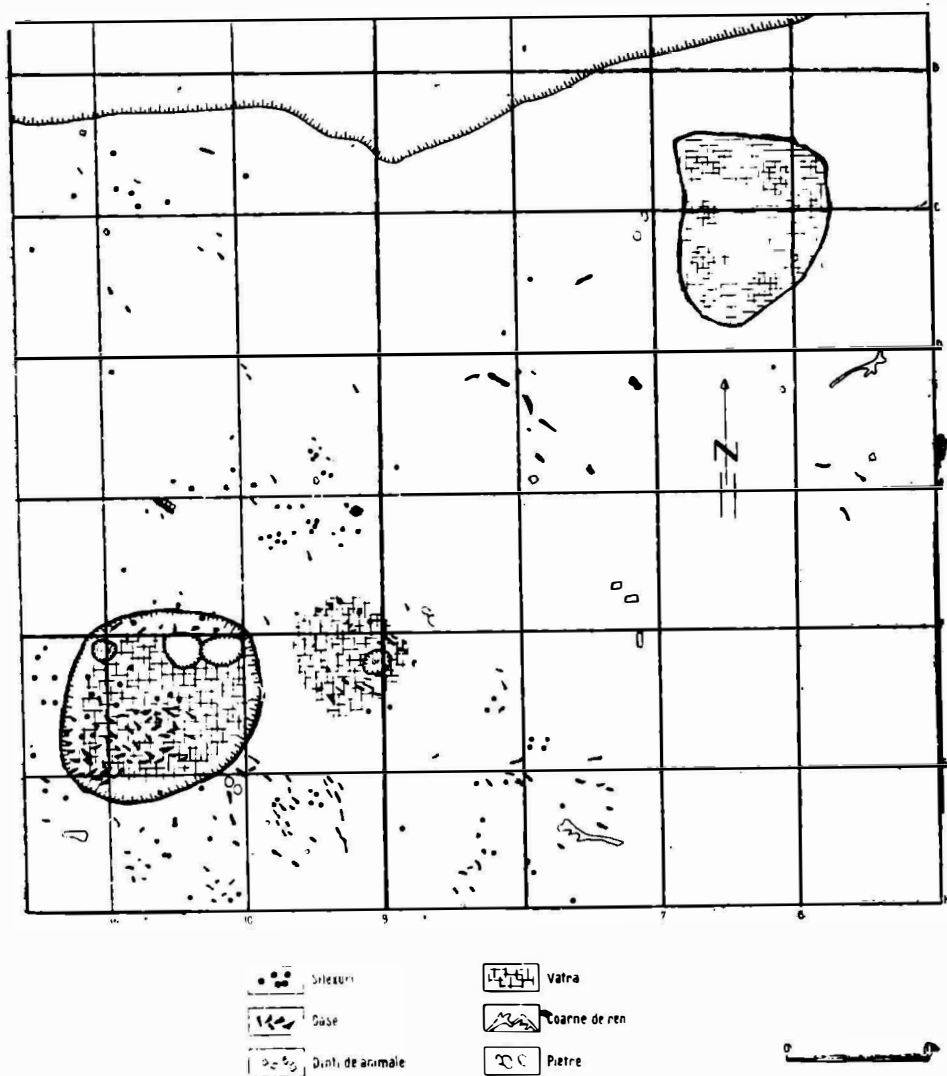

Fig. 13. Lespezi, niv. II, plan parțial, vatră adâncită, cu gropi.

Fig. 13. Lespezi, niv. II, Plan parțial, foyer creusé a fosses.

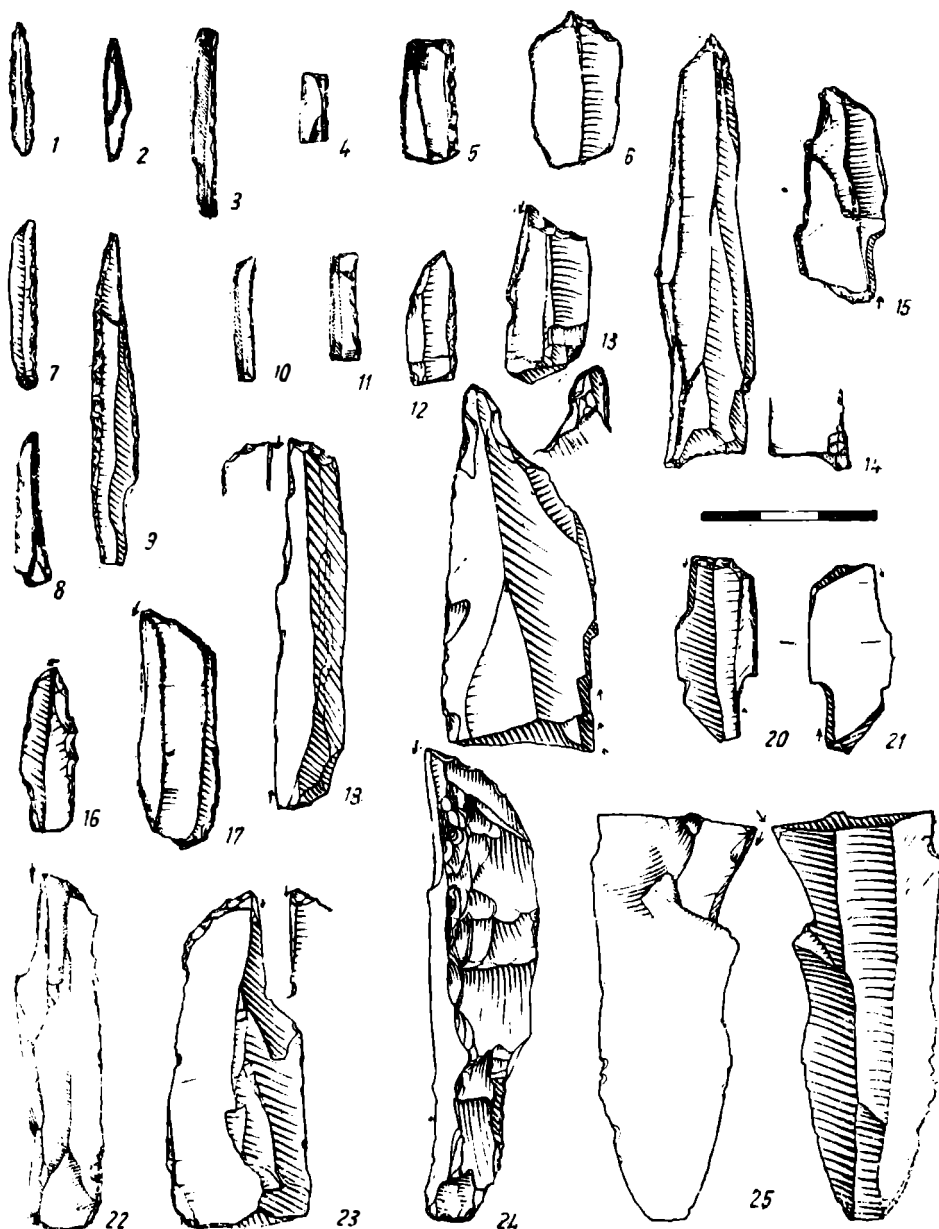

Fig. 14. Lespezi; niv. II, 1—25, piese litice.
 Fig. 14. Lespezi, niv. II, 1—25, pièces lithiques.

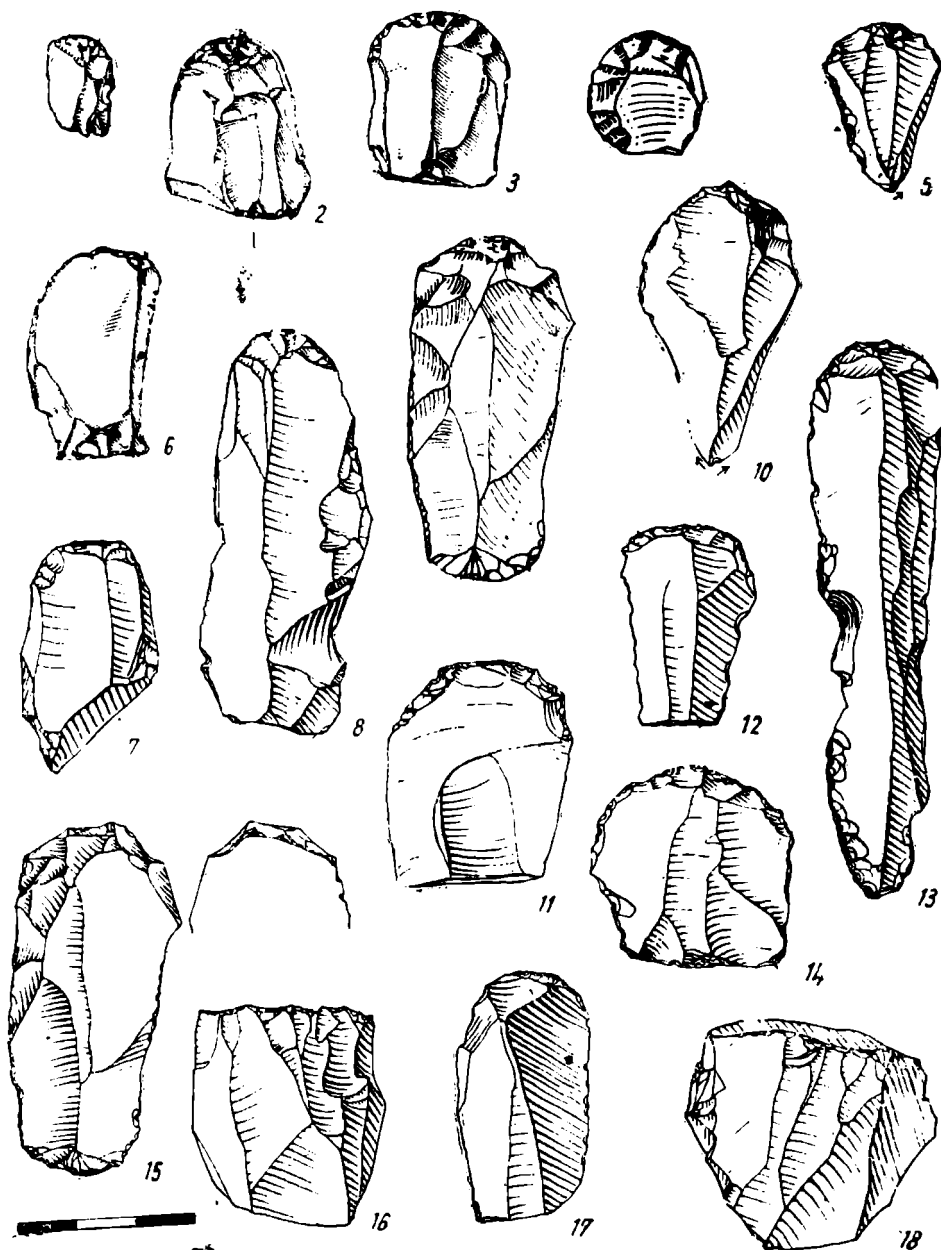

Fig. 15. Lespezi, niv. I, 1—18, piese litice.
 Fig. 15. Lespezi, niv. I, 1—18, pièces lithiques.

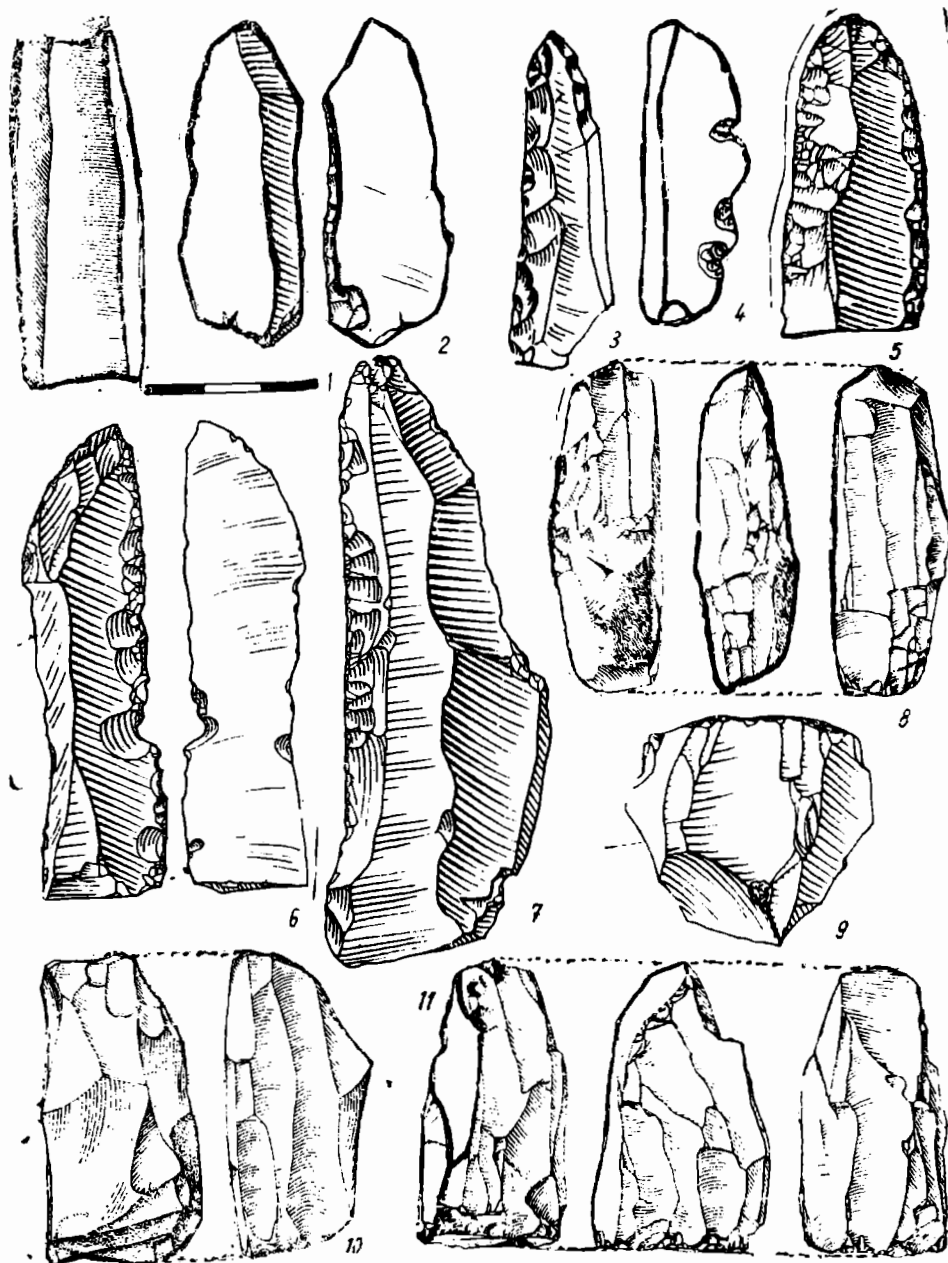

Fig. 16. Lespezi, niv. II, 1—11, piese litice.

Fig. 16. Lespezi, niv. II, pièces lithiques.

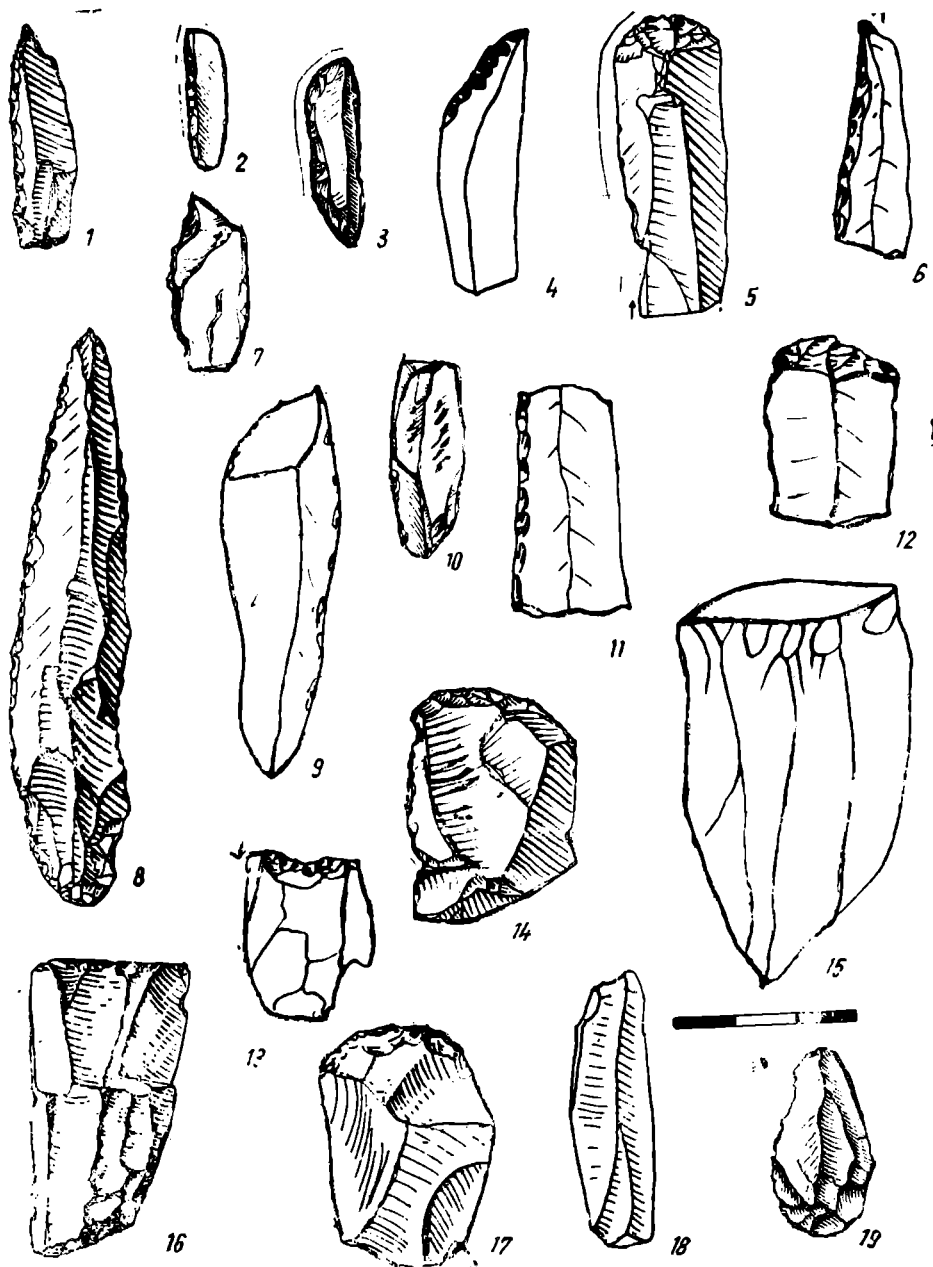

Fig. 17. Lespezi, niv. I, 1—19, piese litice.
 Fig. 17. Lespezi, niv. I, 1—19, pièces lithiques.

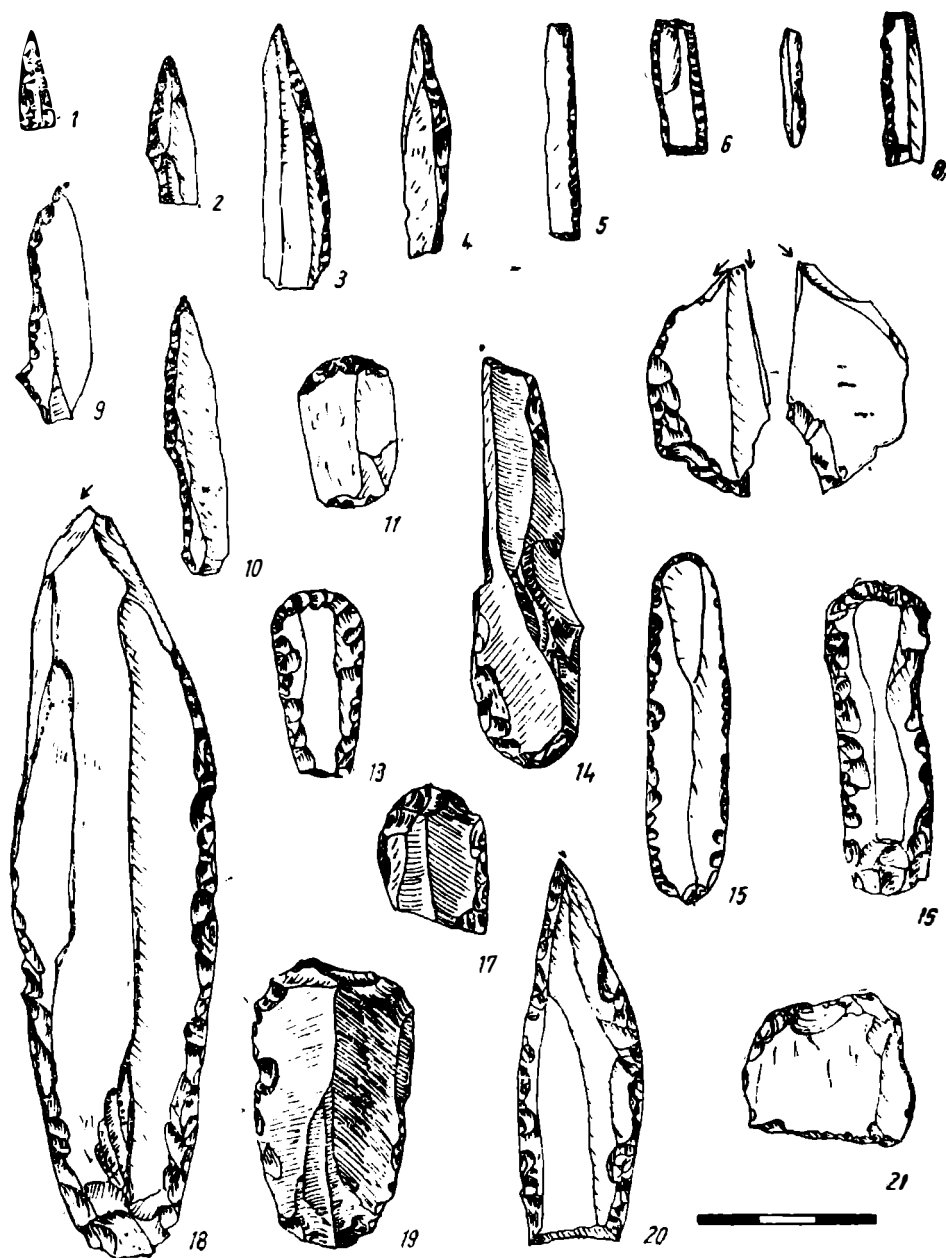

Fig. 18. Buda-Dealul Viilor, 1—21, piese litice.
 Fig. 18. Buda — Dealul Viilor, 1—21, pièces lithiques.

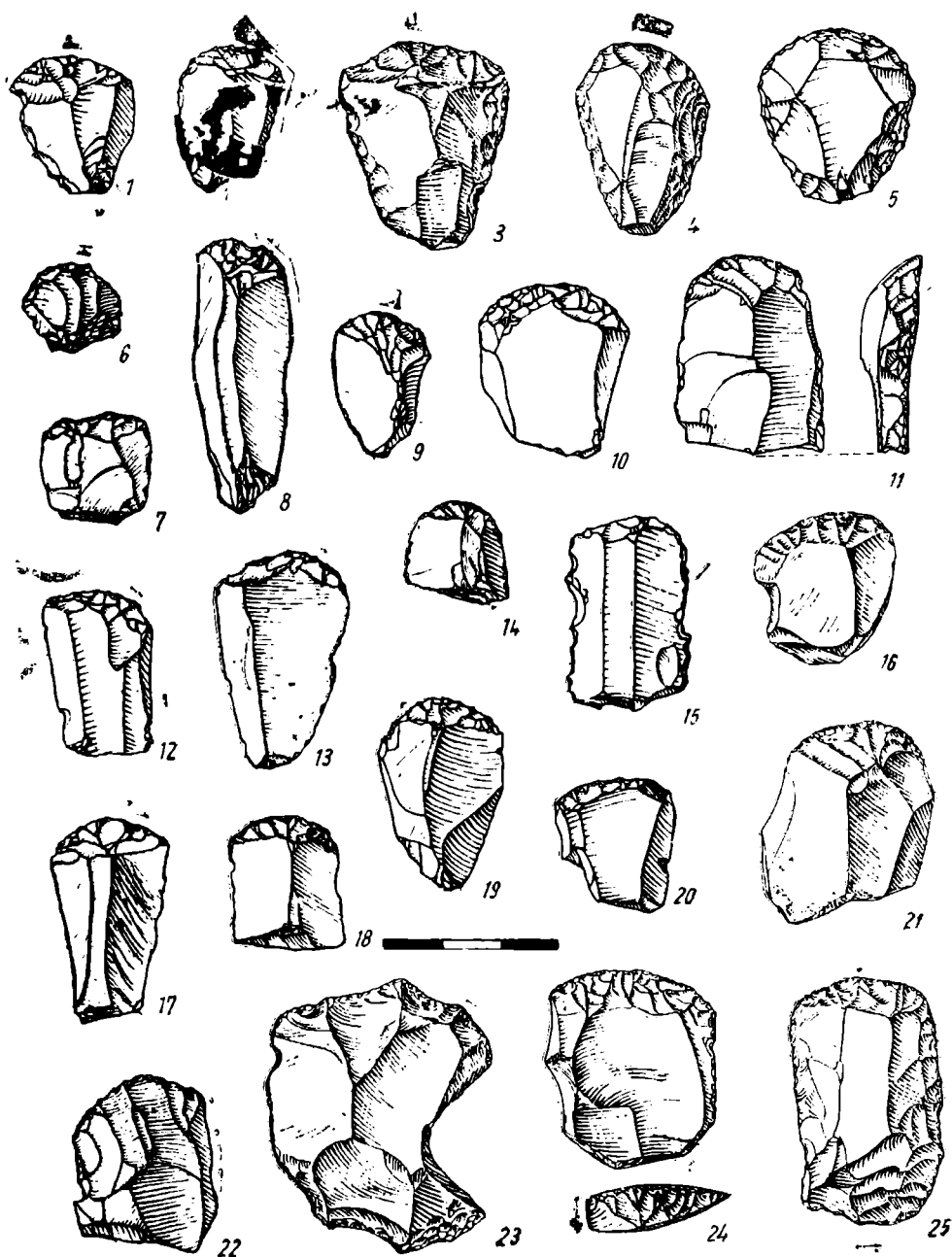

Fig. 19. Bicăz, 1—25, piese litice.
Fig. 19. Bicăz, 1—25, pièces lithiques.

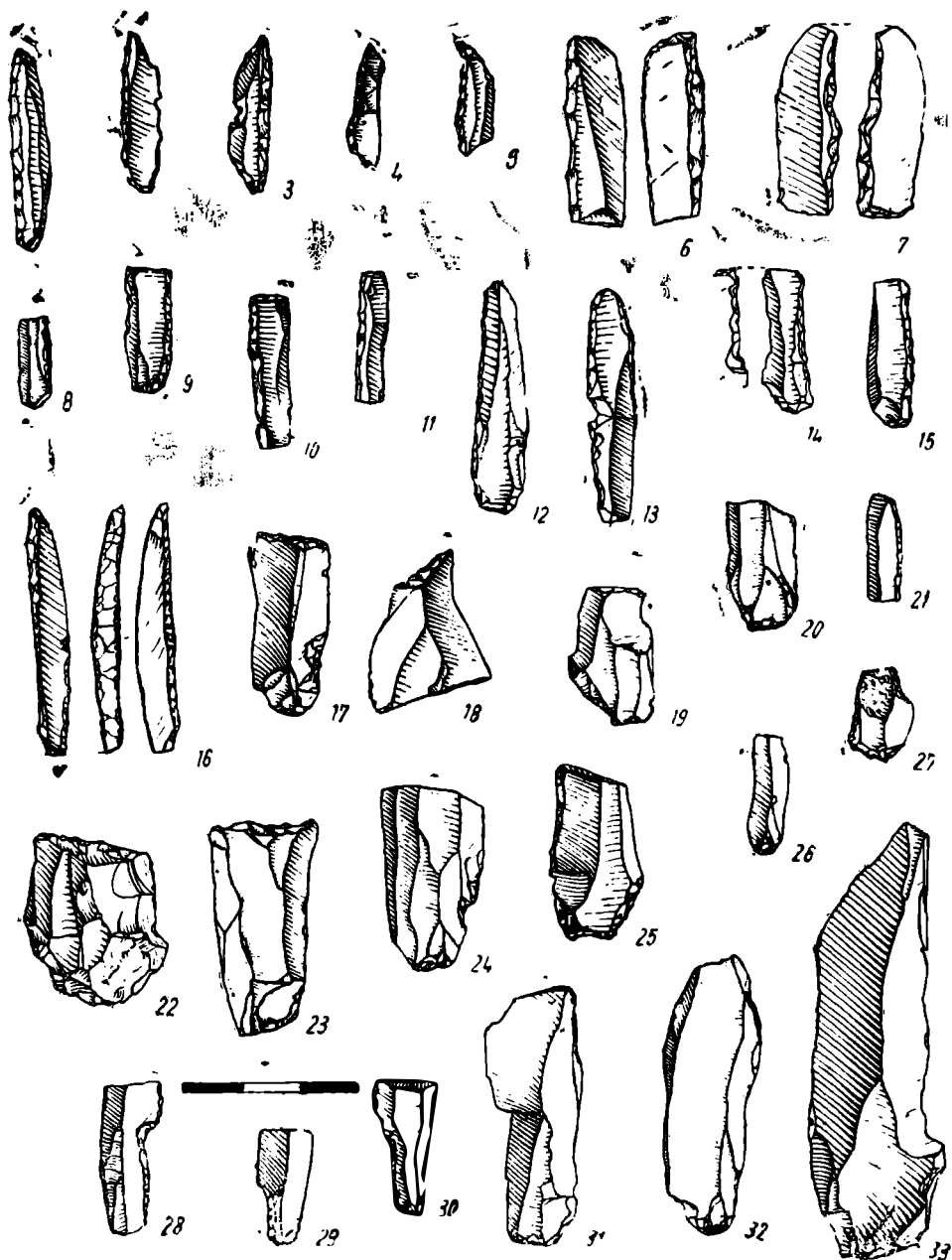

Fig. 20, Bicaz, 1—33, piese litice.

Fig. 20. Bicaz, 1—33, pièces lithiques.

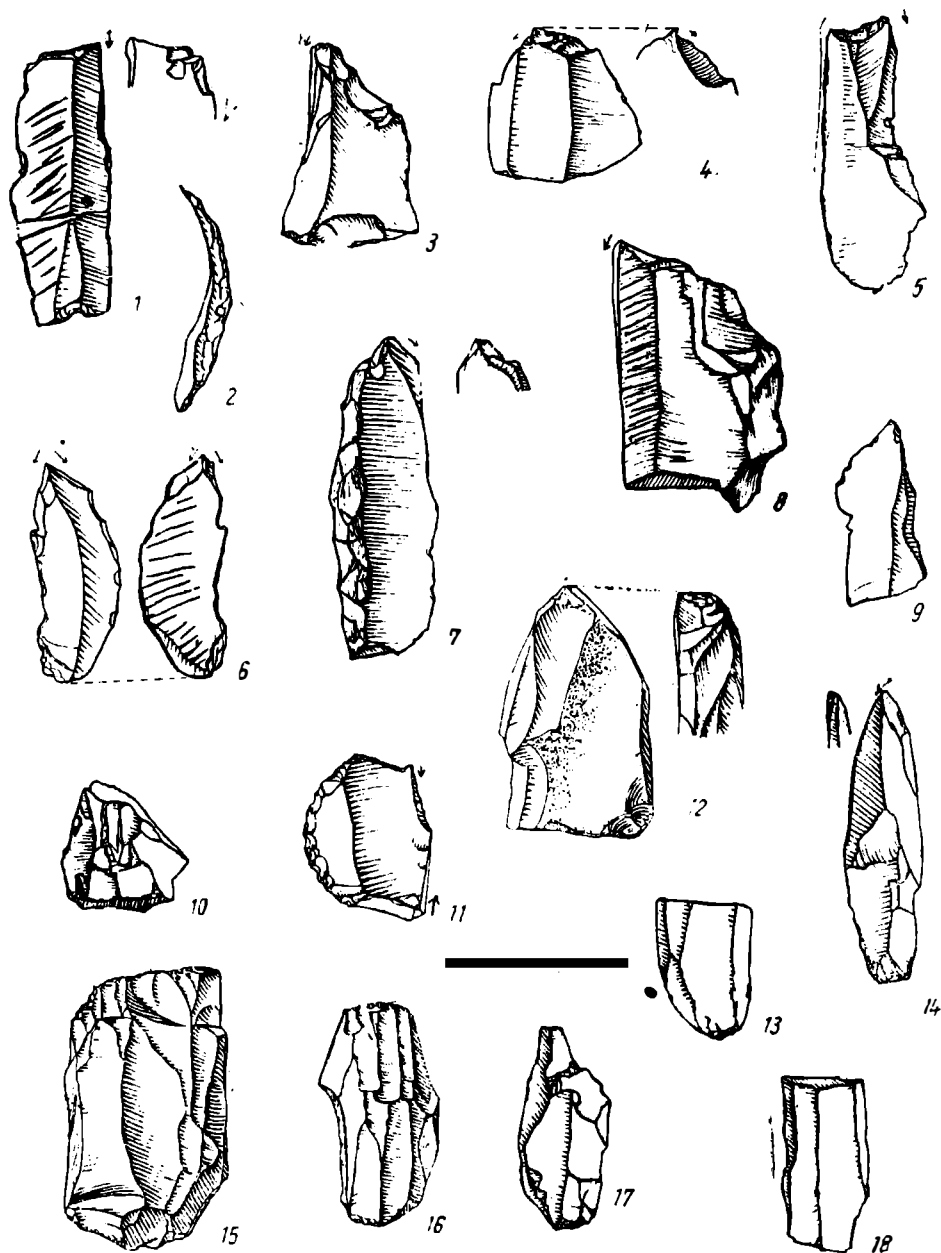

Fig. 21, Bicaz, 1—18, piese litice.
 Fig. 21. Bicaz, 1—18, pièces lithiques.

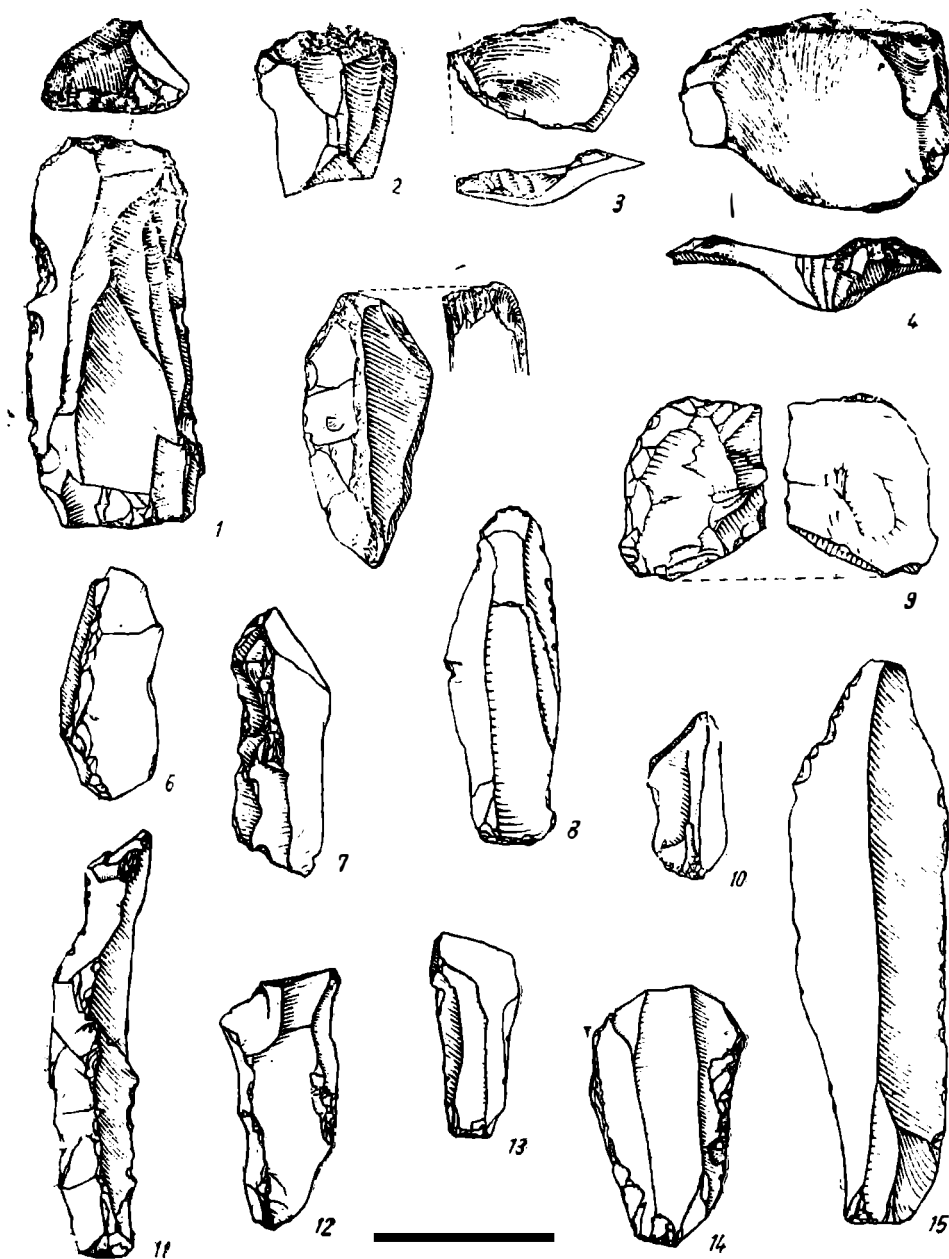

Fig. 22. Bicaz, 1—15, piese litice.
Fig. 22. Bicaz, 1—15, pièces lithiques.